
Szmo líóny

Tanul-
mányok

és
emlékek

N. M.

199278

SZMOLLÉNY NÁNDOR

szm

TANULMÁNYOK

ÉS EMLÉKEK.

ÁRA 3 KÖR. *szm*

SZEGED

ENDRÉNYI LAJOS KÖNYVNYOMTATÓ MŰHELYÉBŐL

1905.

SZMOLLÉNY NÁNDOR

TANULMÁNYOK

ÉS EMLÉKEK.

ÁRA 3 KOR.

SZEGED

ENDRÉNYI LAJOS KÖNYVNYOMTATÓ MŰHELYÉBŐL

1905.

Hung. l.
796 aa

199273

A nagy Wesselényi és Szeged.

NEM MUSEUM KÖNYVTÁRA
I. Nyamt. Helyosztás
1905 *64* 766

A »nagy« jelzöt bátran el is hagyhattam volna, mert ennek a főúri s minden ízében magyar családnak egyetlen ivadéka sem maradt az emberi átlagon alul. Nagy volt valamennyi hazájának, nemzetének szolgálatában.

Az »árvizi hajós«-nak, akit Vörösmarty az 1838. évi pesti árviz alkalmával véghezvitt hőstetteiért nevezett el így s énekelt meg, — apja volt az, akiről szólni akarok.

Ott született Zsibón, a családnak vendégszeretéről ősi híré kastélyában, 1751. december 10-én, abban az időben, amikor a magyar nemzet nyelvéért a legerősebb küzdelmet vívta a mind erősbödő birodalmi szellem ellen. Amikor Mária Terézia magyar nemesi testőrséget szervezett, hogy a daliás magyar gyerekeket bécsi dámákkal összeházasítva, már a második nemzedékben egészen elidegenitse hazájuktól.

A katonai pályára készült ő is, mint abban a háborús világban minden magyar nemes fiú. Az 1799. évi olaszországi hadjáratban feltűnt rettenthetetlen bátorságával s kitudja minő karriért csinál, ha szertelen és a sértésig menő gunyoros tréfáival nem teszi csuffá még saját előljáróit is. A copf birodalma tréfákra nem alkalmas. Wesselényinek le kellett tenni a kardbojtot. Visszatért Zsibóra. Nemsokára Nagyszébenben találjuk, ahol későbbi nejének, Cserey Ilonának, a kolostorból való megszöktetésével vonta magára az ország figyelmét. Ez az áldott lelkű asszony volt a mérhetlen becsvágyú, indulatos, de lelke mélyéből s minden csepp vérében magyar főúr életének védőangyala.

József császárral is meggyült a baja, mert alkotmányellenes politikáját nyíltan kárhóztatta s ellene az erdélyi országgyűlésen, mint a liberális párt vezetője, — hevesen izgatott. A császár egyszerűen elfogatta a főurat s négy esztendőre Kufsteinba záratta.

Innen kiszabadulva, ismét az erdélyi országgyűlésen tűnik föl s csakhamar a nemzeti irodalom és színészet elsőrendű maecenasává lesz.

A nemzeti mozgalom már Mária Terézia alatt megindul. Az 1741. évi törvényekben Magyarország önállósága s függetlensége van kidomborítva, s a királyi kamara önállósága a bécsi udvari kamarával szemben kimondatott. Az adóemelést sem szavazták meg a rendek, mire a magyar nemesi testőrséget elbocsátották a szolgálatból. A nemzetellenes áramlat, a háboru befejeztétvén, megindult. Az 1777-ben kiadott Ratio Educationis-ban rendezi Mária Terézia az oktatásügyet, mert elérkezettnek látta az időt a német nyelv behozatalára. A főurak olasz operát hallgattak, franciául társalogtak, a köznemesek s tudósok latinul beszéltek s irtak, a hivatalok nyelve német volt. A magyar nyelv elveszettnek látszott. Irodalmunk tengődött. Művészetünk a semminél nem igen több.

S amit Mária Terézia legalább az alkotmányosság látszatával megkezdett, József császárral folytatott. A kiváltságokat eltörli, a papságot megalázza, a nemesiséget letöri. Nagy német birodalmat akart alapítani. A koronát 1784-ben Bécsbe vitette, a német nyelvet állami nyelvvé teszi s kimondja, aki nem tud németül, nem kap hivatalt.

A vármegyék ellentálltak. Ő erre az országot »Bezirk«-ekre osztotta. Erdélyben felbujtják ellenünk Horát és Kloskát.

Ekkora nyomást még a magyar se birt el. Iróink támadtak, lelkes apostolok, kik a magyar nyelv jogát követelték az egész vonalon. Klasszikus és romantikus iróink a nemzeti ébresztést megkezdik, majd Dugonics Andrásnak megszólal népies nyelve.

Lipót két éves alkotmányos uralkodása sem tudta megnyerni a nemzet bizalmát, noha a koronát is visszahozatta Budára. Eltörlik alatta a német nyelv hivatalos jellegét s az alsó- és középoktatásnál behozzák a magyart, a felsőben a latint. 1790-ben az országgyűlési naplót magyarul vezetik. Magyar ezredek magyar vezénnyelvet kérnek a nemzettől.

A francia forradalom hírére föltámadnak Martinovics és társai, de szabad gondolkozásukért csakhamar halállal lakolnak.

Ebben az időben állott Wesselényi Miklós Erdélyben a magyar mozgalmak élére. Színház és irodalom ő benne lelte legerősebb támogatóját. A Kolozsvárott megalakult nemzeti színházi társasággal való első érintkezése az volt, hogy az általa fordított »Codrus«-t előadatta velök. Ezentul állandóan ő volt a magyar színészet lelke még az országgyűlésen is. 1795-ben indítványozta meg, hogy a kolozsvári színjáték állandósíttassék, mert »a játékszin legjobb iskolája a nyelvművelésnek, s ami több, gyönyörködtetve jobbitja az erkölcsöt, fentartja a nemzeti karaktert, melyek első oszlopai a társaságnak.« A nemesek 30.000 frt tőkének összegyűjtését elfogadták. Ezzel a színház léte biztosítva volt. Majd egy »theatralis direktiót« alakítanak, melynek élére Wesselényit állították.

Bámulatatos az a türelem, áldozatkészség s az a lelkesedés, mellyel Wesselényi a színház ügyeit vezette. Százfélé levelezett, tervezgetett, számított, buzdított, hogy a magyar nyelv és művészet ügye felendüljön.

Erdély azonban nem volt képes fenntartani a kolozsvári színészetet. Ezért Wesselényi kiszemelte a szűz területeket, elsősorban Debrecent és Nagyváradot, ahol még nem játszott magyar társaság. A nemzeti ébredés ez ideje nagyon alkalmas is volt vállalkozására. Debrecenben és Nagyváradon 1798-ban játszottak szép sikerrel.

Vedres István, Szegedváros zseniális »földmérő«-je

aki ismerte az erdélyi színi mozgalmakat, penditette meg a kolozsvári társulat Szegedre hozatalát. Levelet is irt ez irányban Wesselényinek.

Szegeden eddig csupán német, ritkábban olasz színészek játszottak; magyar előadást, egyes ünnepélyesebb alkalmakkor, egyedül a piaristák növendékeinél találunk, kiknek a város már 1735-ben emelt iskolai színházat.

Kelemen László is igyekezett ugyan Szegedre, de társulata Kecskeméten teljesen szétmállott s így Szegeden előadást nem tarthatott. Legalább ennek semmi nyoma.

Vedress István levelében fölkereste Wesselényit s arra buzdította, küldené el Szegedre az erdélyi színjátszi társaságot. Wesselényi erre 1803. jun. 15-én a következő levelet írta Szegedváros tanácsához:

Tekintetes Nemes Tanáts!

Irt vala nékem Földmérő Vedres István Ur Szegedről, hogy a' Magyar Játtzó-társaságunkat küldeném Szegedre is. Azon igaz Patriotismussal telyes jó indulttya a' Tek. Nms. Tanátsnak Theatrale Institutumunkhoz, mely felől Vedres Ur engem bizonyossá tett, egyedül is elégséges lett volna mindenképpen engem arra birni, hogy igyekezzem a' Társaságot oda küldeni; de mindeddig módját annak nem ejthettem; most már mindjobban jobban organizálván a' Játtzó-Társaságot, mind úgy rendelvén el annak utazásait, hogy az Őszön egynéhány heteket Szegeden is mulathatna, 's az odavaló Publicumot is mulattathatná, kívántam a' Tek. Nms. Tanátsot az iránt megkeresni, 's jelenteni, hogy ha a' Tek. Nms. Tanáts Városi Theatrumokat a' benne való Játtzásra által fogja a' Magyar Játtzó-Társaságnak engedni, a' szerint, mint azt Vedres István Ur írta, 's még valakit fog maga kebeléből kinevezni Vedres István Ur segítségére, ha szükséges lészen, kit különösen is megkerestem levelemmel, a' kinek én a' Társaságbéliekre való vi-gyázási különösen is ajánlhassam, 's a' Társaság tör-

vényeit, úgy a Cassát 's azzal való bánása módját bizhassam, örömmel oda küldöm a' Társaságot. Reménylem ezen Társaság sokféle viszontagságai közt is, annyira ment, hogy a' Tek. Nms. Tanáts előtt, és a Szegedi Publicum előtt is játtzásával meglege-
dést fog nyerni. Eziránt hazafiui indulattal telyes siető választát várván maradtam

Tekintetes Nms. Tanátsnak

Sibo, 15 a Juny 1803.

alázatos szolgája

B. Wesselényi Miklós.

mire a tanács jul. 4-én a következő végzést hozta:

»1803-ik esztendőben Szent Jakab havának 4-ik napján N. Szabad K. Szeged várossa Tanáts gyűlése alkalmatosságával. 1467. Báró Wesselényi Miklós ur Siborul 15-ik Juniusban e. f. e. tudósít, hogy Magyar Játtzó-Társaságot őszre egy néhány hetekig mulatás véget küldeni fogja, kérvén, hogy a Városi Theatrom azoknak azon időben engedtesen, és valaki e Tanáts részéről ki neveztesen, kire a Cassa és azzal való bánás módja bizathassék.

Kinek válaszoltatik, hogy örömmel fogadtatott azon ajánlása, és hogy a' Társaság elérkezésével kebelébül a' kívánt személyt a Tanáts kinevezni fogja.«

Majd Király Péter főjegyző az alábbi levelet intézte Wesselényihez:

»Méltóságos Szabad Báró Wesselényi Miklós Urnak, több uradalmak örökössének, és Császári Királyi Felségünk Aranykulcsossának Eő Nagyságának

Sibón.

Kegyes Urunk!

Ekkoráig is édes érzékenységgel esmértük 's nagyra magasztaltuk Nagyságodban több válogatott tökéleteségei közöt, híres Nemzetünkhez vonzó azon példás

szeretetet, melynek tiszta ösztönébül a' Játtzó Magyar Társaságot kiváló képpen pártfogolni, ennek gondos, és költséges ápolgatásával Hazánkban, hazai nyelvünket naponkint csinositgatva gyarapítani, sőt a Magyararral önnön nyelvét, mely által más szerencsés Nemzetek példájja után boldogabbá lehetne, inkább megkedveltetni, eléggé nem becsülhető. Igaz hazafisággal már huzamossan törekedünk — most, midön Nagyságod e. f. e. Szent-Iván havának 15-ik napján költt nagyérdemü levelével hozzánk anynyira le-bocsájtkozni méltóztatott, hogy az említett Játtzó-Társaságot városunkal és közelebrül esmértetni, s mulattatni szándékozik. valamint, minden jól gondolkodókban ugy benünk is a Nagyságod eránt való mély tisztelet, és emberséges hálaadás a' legfőbb pontra emeltetett, — örömmel fogadangyuk tehát az ide utasított Magyar Játtzó-Társaságot, ell fogunk követni megérkezésével az ki-telhetésig mindent, mely által Nagyságod dicséretes Igyekezeiteit elől-mozdithatnánk, és be-bizonyíthatnánk azt, hogy az egyenes szivü Magyarokat, midön önnön Nemzetüknek e móddal is javát munkálják, nem csak ki-nyílt szivvel szerettyük, s becsüljük, hanem, amint mondánk, a' tellyes lehetségig segiteni is legkészebbek vagyunk, mely tiszta buzgóságunk között hivséges tisztelettel maradunk

Szegeden, Szent-Jakab havának 4-dik napján 803. esztendőben tartott közönséges Gyülekezetünkből Nagyságodnak

alázatos szolgálái

(aláírás).«

Wesselényi csakhamar válaszolt a következőkben:

»Tekintetes Nemes Tanáts!

Mai napon vólt szerentsém venni az folyó 803. Esztendő Sz. Jakab Hava 4-dikén költ Levelét a' Tts. Nemes Tanátsnak. Meg vallom, hogy nem okozhat nékem semmi is nagyobb örömet, mint az, ha Hazafi szeretet által lelkesített szájak nem tsak megismérik

azt, hogy a' Hazám boldogításán tzelezó törekedésemnél nincs szentebb Tárgy előttem, hanem még segítségemre is vagynak azon felyül, hogy a' Nemzeti Játszó-Társaságot egyenesen a kivánt Tzélra, azaz a' Nemzeti Nyelvünk pallérozására, és a' sziv nemesítésére vezethessem. Bizonyos vagyok benne, hogy ha többen így vagynak hasonló Hazafiak, el is érjük a Tzélt.

Rendelést tettem a' Játszó-Társaság Directorának, hogy Augusztusban vigye által a' Társaságot Szegedre, a' Debretzeni Vásár után; és Bizodalommal vagyok az iránt, hogy a' Tts. Nemes Tanáts illendő segítséggel léssen a' Társasághoz ott mulatásuk alatt, 's eljövetelekor is utasítással.

A Játszó-Társaság Directora viszi a Constitutiót, melyből megtetszik, micsoda lábon áll a' Játszó-Társaság. Föld MÉRŐ Vedres István Urat meg találtam Levelem által az iránt, hogy amíg a' Társaság Szegedenn mulatoz, légyen nékem Biztosom és kérem a' Tts. Nemes Tanátsot is, hogy a' maga kebeléből egyett még ki-nevezni ne terheltesse a ki Vedres Urral együtt az én képemben viseljen gondot a' Társaságra és a' Társaság Direktorával egyet értvén a' Constitutiót ki-szolgáltassa. Mely jelentésem után illendő tisztelettel maradtam

A' Tts. Nemes Tanátsnak

alá atos szolgálja

B. Wesselényi Miklós

'Sibón, Augusztus 11-dikén 803.

Mire a tanácsì végzés így szólt:

»803. esztendőben Szent Mihály Havának 5-dik napján. Nemes K. Szabad Szeged Várossa Tanáts-gyűlése alkalmatosságával.

1911. Méltóságos Báró Wesselényi Miklós Ur Eő Nagysága Sibóruul 11-ik aug. e. f. e. e N. Tanátsnak az Magyar Jádzó-Társaság eránt nyilatkozottatott hajlan-

dóságát hálálva, jelenti, hogy azon társaságnak az ide költözés véget Rendeléseit már ki-adta és azt tovább is oly kérés mellett ajálja, hogy Vedres István ur mellé egy Tanátsi Tag rendeltetne ki, aki az Társaság Directorával egyetértőleg a' ki-szabott Rend felltartására ügyellene — jó szívvvel vétettetett, és a' kívánt ügyellőül Zombory Páll Kapitány ur ki-neveztetett.«

Mi akadályá se volt tehát annak, hogy az első magyar színésztársaság első előadását Szegeden megtartsa, ami meg is történt 1803. szeptember 6-án, előadván »Nevelés formálja az embert« c. vigjátékot, érdeklődés és zajos tetszés mellett. Az évad október 3-ig tartott, mely idő alatt a megnyitón kívül előadattak: A helytelen szemérmetesség (szept. 8.), Gróf Essex (szept. 10.), Az epigramm (szept. 11.), Havasi juhászleány (szept. 13.), Mórítz bátya (szept. 15.), Az önnönáldozat (szept. 17.), Kontraktus (szept. 18.), A süketnéma (szept. 20.), Tündérek (szept. 22.), Macskási Julianna (szept. 24.), Inkle és Járikó (szept. 25.), Második Gaszner (szept. 27.), A napszámos (szept. 29.). Az égi háboru (okt. 1.), Zsák meglelte foltját (okt. 2.), A haza szeretete vagy nemes Szeged városának a törököktől való elvétele (okt. 3.).

A bemutatón Szeged közönségének így ajánlotta magát a társaság: »A nemzeti játszótársaság, melyet a dicső magyar nemzet és minden igaz hazafi, ki nemzetének nyelvét szereti és litteraturájának előmenetelében munkálkodik, kegyelmében lett s igyekezeteit hazafi szemmel nézte: igyekezni fog ezen nemes város rendjei gráciájára is magát érdemesíteni s ennél fogva mindenkor oly játékokat előadni, melyek azon kívül, hogy a társasági mulatságot ártatlanul előmenetelesítik, a magyar erkölcs se pirulhasson el hallásokra.«

Valóban a kolozsvári társaság szép műsorral nyitotta meg Szegeden a magyar színészet történetét, mert az előadott 17 darabból 6 vigjáték, 5 szomorujáték, 3 énekes játék, 2 opera s 1 hazai játék volt, legna-

gyobbrészt magyar szerzőktől. Köztük Dugonics Andrásnak (Macskás Julianna) s Vedres Istvánnak (A haza szeretete stb.) egy-egy darabja. Tehát két helyi szerző egy évadban.

Az utolsó előadás szinlapja így szólt Szeged közönségéhez: »Kétségkívül egész érzéssel fogja hallani a szegedi nt. publikum ez mai történetet, melyben előforduló és hajdan hazájokhoz és királyokhoz vonzó hívségtől buzgó szegedieknek maradékai nemesak virágoznak, sőt az elejektől nyert ns. buzgósággal és tiszta erkölccsel mai napig is dicsekedhetnek.«

Az erdélyi szinjátszó társaságnak igen jól ment dolga; a szegediek elhalmozták őket vendégszeretetök minden jelével. A helyárac olyan csekélyek voltak, (első hely 21 kr, második hely 14 kr, harmadik hely 7 kr), hogy ma szinte nevetségesnek látszik. S a színészek mégis fölösleggel zárták a szegedi kirándulást.

A kolozsvári színház építésével szaporodtak Wesselényi gondjai, de gyarapodott a társulat is, mely lassankint kinőtte magát Kolozsvárból. Wesselényi ekkor megvalósította régi ideáját: szintársulata felét állandóan magyarországba küldeni, már csak azért is, hogy itt megalapíthassa a magyar színművészetet. Tervét 1806.-ban meg is valósította. A társulat felét Maros-Vásárhelyre, másik felét Debrecenbe s télire Szegedre küldte.

Szegedváros hatóságához 1806. május 11-én intézett levele e tárgyban így szól: »Én, aki ns Erdély ország rendeitől, mely rendeket egész nemzete szeretete lelkesített, egy magyar theatrum fennmaradására biztosul kirendeltem, egész mértékben akaráván kötelességemet teljesíteni két magyar hazámhoz; nemzetemhez való buzgóságomat, hívségemet, nem akarnám keskeny, az Erdélyországot Magyarországtól elválasztó határok közé szorítani, — azért mostanában egy új és mindenesetre ottmaradandó társasággal kívánok ns. Magyarországnak szolgálni.«

A városi tanács lelkesen fogadta a hazafias főur ajánlatát s július 17-én így válaszolt: »Mlgos szabad

Báró, különös tiszteletre méltó urunk. Közelebb mult pünkösdi hava 11-én költ kegyes tudósításait Ngának teljes tisztelettel vettük, ebből mind a hazai nyelv gyarapítására, s nemzetünk karakterjének fenntartására ügyelő ritka törekvését, mind erántunk való becses bizodalját tisztább hálaadással érezzük ujra is, hogysem Ngod nagy nevét kettőzöttetett buzgósággal magasztalni s tisztelni megszünhetnénk. Hozza Isten minél elébb magyar városunkban a felállított magyar társaságnak egyikét, készek vagyunk illendő elfogadására s magyar bizonságtételére annak, hogy azt, mint kedvesünket becsülni és benne egyszersmind Ngodat hazánk jótevőinek esmérni tudjuk és óhajtjuk.«

A társaság október 22-én meg is érkezett Szegedre, tetemes ruhatárral és szerelvényel s a polgárság éppen oly lelkesedéssel fogadta a magyar nyelv nap-szamosait, mint három év előtt. A Debrecenből érkezett társulat elé a város követeket küldött, a tanács ingyen ellátásukról gondoskodott s tüzelő fát is ígért. Egyik tagja a társulatnak, így ír erről a kirándulásról: »Amilyen újság volt nagyobbára mindnyájunk előtt ez a város, éppen olyan ismeretlen, hallatlan és példa nélkül való az a szives jóakarát, mellyel az odavaló publikum fogadott.«

Ez a második évad azonban már nem járt haszonnal. Csak alig-alig tudta a társulat a telet Szegeden kihuzni. 1807. április 3-án bucsuztak el s a tanácshoz meleg hangu átiratban köszönték meg a város jóságát. Szegedről Pestre távozott a társaság.

Nagyon érdekesek ennek a második szegedi kirándulásnak számadásai.

A bevétel novemberben	frt	610·96
„ decemberben	„	718·09
„ januárban	„	771·60
„ februárban	„	430·40
„ márciusban	„	415·81
Összesen	frt	2946·86

tesz ki. Ezzel szemben a kiadás volt: actorok és subalternatusok fizetése, játék- és rollák írása, köntös-zaporítás, színbeli festések, könyvnyomtató munka, világosítás, különféle apróság:

novemberben	frt	670·22
decemberben	”	562·50
januárban	”	727·09
februárban	”	536·48
márciusban	”	546·43
Összesen	frt	3042·72

vagyis a szegedi idény 95 frt 86 kr hiánnyal záródott. Az előző debreceni idény fődözte ezt a deficitet.

Az erdélyi társulat, Wesselényi idejében többé nem is kereste föl Szegedet. Legközelebb 1816-ban jött le a Láng-féle társulat, mely itt alkotott constitutiót s itt szervezkedett.

A népszerű s izzó faj és hazaszeretettől hevülő főúr 1809. október 25-én halt el Zsibón, 58 éves korában.

Azoknak a ritka sorába tartozott ő, kik egész életükön át hiven, odaadással szolgálták hazájok s nemzetök ügyét s akik a szó nemes értelmében vallják a »noblesse obligé« elvét.

Maradandó érdeme, hogy Magyarországon felkötötte és ápolta a magyar nyelv és magyar művelődés ügyét s a Királyhágón inneni rész színészetének történetében neve örökké emlékezetes marad. Különösen pedig Szeged színészetének történetében.

Rákóczi városából.

— Kassai emlékek 1901-ből. —

Nem históriát akarok én írni Rákóczi s a kuruc világ híres városáról, Kassáról. Nem hordok össze száraz adatokat se, nehogy az olvasó idegenkedve fogadjon. De azokat a benyomásokat akarom papírra vetni, melyeket ott tartózkodásom alatt szereztem. Az ilyen, hogy úgy mondjam: pillanatnyi fényképek néha találóbbak, közvetlenebbek, mint egy hosszúra nyújtott tanulmány.

Nekünk magyaroknak nem utolsó hibánk az, hogy a külföldet jobban ismerjük, mint az itthont. A bécsi prater Riesenradja, vagy a velencei sóhajok hidja sokkal ismertebbek előttünk, mint akárhány történelmi hírességünk, pl. a vajdahunyadi vár. De viszont azt is tapasztalatból mondhatom, hogy egyes intézményünket a külföld alaposabban ismeri, sőt jobban kihasználja, mint mi.

Kassa a felvidéki városok típusa. Jellegzetes, hogy mint minden apró hegyi községben, itt is a város kellő közepét, a Fő-utcát szeli át egy kis patak (Csermely patak), mely csak részben van befödve s csatornázva.

A Fő-utca a város magva, legszebb, legélénkebb része. Két modern utca keresztezi: a Hernád felé a Kossuth Lajos-utca s a régi glacis felé a Forgách-utca.

A házak nem szélességben, de magasságban terülnek el. Takarékoskodni kellett a földekkel, a levegőből jutott elég minden háznak. A kapualjak födöttek, szűkek, sötétek, nyirkosak. Nekünk alföldieknek ez nem tetszik; mi a széles, tágas, nyitott kijáráshoz vagyunk szokva. Némelyik öreg ház alatt utca visz el. Itt várkapu volt valamikor.

Büszkesége a városnak a Fő-utca közepén álló Erzsébet-dóm, melyet még Róbert Károly felesége, Erzsébet építtetett, hálából, amiért férjét a Csák Máté elleni rozgonyi csatában a kassaiak diadalra segítették. Az eredeti épület leégett, majd újra építették s Hollós Mátyás alatt fejezték be. Hossza 54 s szélessége 29 és fél méter. Három kapuja fölött remek faragványok vannak.

Belül a XV. századbéli 16 méter magas szentség-ház nevezetes, mint a tiszta góth művészet remeke. A királylépcső, főoltár (középkori fafaragás), keresztelő medence (XIII. századbéli kovácsolt vasmunka) nagy műbecsessel bírnak.

A domot az idő nagyon megviselte, miért is restaurálni kellett. A millenium években szentelték föl újra.

Mellette a Szent-Mihály kápolna huzódik meg nagy szerényen, bár történeti becse amazénál nagyobb. A dom másik oldalán az Orbán-harangtorony áll.

Lehetetlenség ennek a nagyméretű s remek alkotásu templomnak küszöbét, melyekben fejedelmek vezették oltárhoz arájokat s boltívei alatt országos jelentőségű eskü hangzott el sokszor, — meghatottság nélkül átlépni.

A templom mögött, kissé nyugatra a premontrei kanonokrend (fehér papok) társháza s főgymnáziuma van. Az épület, mint homlokzatán olvasható, egykor fejedelmek lakhelyéül szolgált.

A premontrei tanárok a város társadalmának elejét képezik. Rendkívül szives, hazafias érzésű emberek, akik asztalának fejénél a vendég mindenkor helyet talál. S amilyen barátságosak ők, olyan kitűnő a konyhájok s talán még kitűnőbb a pincéjük. Hegyalján szállójok van, melyet fölváltva más-más rendtag kezel. Három év leteltével új rendtag veszi át a kezelést.

Az egyik kolléga, aki nemrégén volt pincevezető, behatóan magyarázza, hogy készül az aszu, a másolás.

meg a Szamorodni. Meg is kóstoltuk mind a három-félét. Bizony egyik jobb mint a másik.

A premontrei ház során van a Lorántffy Zsuzsanna által még 1652-ben emelt nevelő-intézet.

A két épület előtt, szintén a Fő-utca közepén áll az új színház. Csinos, kisebbszerű épület, bár helye szerencsétlenül van megválasztva, mert a mellette lévő nagyméretű épületek egészen elnyomják.

A premontrei ház során, a történeti nevezetességű löcsei ház közelében van az Andrássy palota, melyben ifj. Andrássy Gyula gróf született. A ház földszintjén Kassa elsőrangú kávéháza van. Belépve a pincér megkérdi: »milyen vizet tetszik parancsolni?« Mert Kassának nyomorusága a víz rosszasága. Kútvizet isznak legnagyobbbrészt s ez meg van fertőzve, miért is a tifusz sok áldozatot szed. Nemrég arról volt szó, hogy elviszik az egész hadtestet, ha a város vízvezetéket nem létesít. A pincér Lajos forrás-vizzel vagy Szalvátorral kínál. Mindkettő a szomszédságból való.

Távolabb, a Ferenc József-téren a kassai Múzeum új épülete pompázik, mely a város, Bubits Zsigmond püspök s a polgárság áldozatkészségét hirdeti. Gyűjteménye különösen a Rákóczi-korból s a kuruc-világból igen gazdag.

Nyáron legszebb sétahelye a polgárságnak a Széchenyi-liget, vagy mint a kassaiak hívják: »nagy rét,« a Hernád s a malom patak között, a vasuti állomás előtt. Százados fák napsugár nem látta lombjai vetik az üdítő árnyéket a sétálókra. Egész Kassa itt van délutánonkint s élvezi a liget közepén lévő csinos kioszk előtt zümmögő cigányok nótáit. A kioszk mögött a nyári szinkör épült. Gyöngye és izléstelen fa-alkotmány.

A kirándulni kívánók vagy a Lajos forrást keresik föl, melynek kénes vize üdítő ital s gyógyító erejű fürdő; vagy pedig a Fő-utcai gőzvasúttal a Csermely-völgy kioszkjába, vagy a szomszéd Papirmalomba, vagy a kissé távolabb eső Bankó-ba iparkodnak.

A csermelyvölgyi kioszk különösen vásár- és ünnepnap délután úgy megtelik, hogy széket se kapni. Átmenekülünk a szomszédos cukrászdába, hol meleg szeretettel kínálják a hidegféléket.

A Papirmalom inkább nyaralóhely. Itt rendezik a majálisokat. Helyén régebben papirmalom állott.

A Bankó fél órával kijebb esik. Ez Kassa legszébb nyári telepe. Remek villák sorakoznak egymás mellé a festői szépségű s lombos erdővel pazarul megáldott hegyoldalon. Nemcsak kassaiak, de vidékiek is sokan keresik föl üdülésre. Még szegedi családdal is találkoztam. Közepén nagy vendéglő fekszik, folyton teli vendégekkel. Az ut árnyas erdőn át vezet ide, benne jó utakkal s pihentető padokkal.

A lelkes, hazafias közönség valóban Rákóczi s Bocskay fejedelem népének maradéka. Dankó Pista vetődött ide népének társulatával ott tartózkodásom idejében és a Schalkház udvarán ütött tanyát. Estenkint a nagy udvarkerthelyiség zsufolásig megtelt hallgatásukra. Nemcsak előkelő urak, kékvérű mágnások, polgárok, hivatalnokok, de katonatisztek is nagy számmal élvezték előadásukat. S a mélabus, bánatos Dankónóták után olyan viharos taps hangzott föl, hogy a társulat kénytelen volt a műsort egy-két számmal megtoldani. A pénztár persze nagyon szépen gyarapodott, aminek nemsokára kézzelfogható eredménye is lőn, mert a híres szegedi nótafa ez időtájt szerezte szép kis szállójét s házacskáját Csengődön.

Akármilyen jó benyomást tesz is az idegenre Rákóczi városa, elrontja azt a sok kis lebujs, putik, kávé-mérés meg borozó, melyek éppen a főbb utcákban csak úgy hemzsegnék. A címök más-más, de a lényegök ugyanaz. Nyári szép estén, mikor a lélek elmerengve szárnyal emlékről-emlékre, hogy a nagy hazafiak, labancverő hősök szellemének áldozzon, borizü hangok, rosz hegedű fáradt nyikorgása, közben kurjantás egyvelege hangzik ki e mulatókból. A jó izlés megfordul, tovább siet, de nem tud megpihenni

semerre, mert mindenütt e zugokkal találkozik. Ugy látszik, ez már a katonavárosok elmaradhatlan függeléke.

*

Kassa alapítása az ismeretlen messzeségbe vész el. Először IV. Béla 1249-diki oklevele említi, mint »villa regiá«-t. Felvirágzását kereskedelmének köszönhette, melyet német eredetű lakói messze vidékkel üztek. Kereskedelmét pedig fekvésének, mert az Alföld, Lengyelország, Csehország, Szilézia s Morvaország utai itt torkolltak össze. Kulcsa volt az Ausztria-Erdély közötti közlekedésnek is. Itt találkoztak a külföldi kereskedők, hogy egymás áruit kicseréljék.

Róbert Károly Kassa kereskedőit, hű szolgálataikért fölmenti a vám alól, Nagy Lajos 1347-ben szabad királyi várossá teszi s 1361-ben vásártartási s áru-megállítási joggal ruházta föl. Ez a jog nagyon sokat ért s a város és lakosság meggazdagodását jelentette. Abban állott, hogy az ezen úton hozott árut a kereskedők a városban kirakni s 15 napig nagybani eladásra kínálni tartoztak. Csak az el nem adott áruval mehettek tovább. A 15 napos szállás, élelem, az áruk hivatalos felnyitása, megmérése, a bizonyáglevelék kiállítása, vásárpénz stb. nem számítva a vételnél s továbbadásnál felmerülő polgári hasznot, — szép összeget hozott a városnak.

Kereskedelmi céhszabályzata a legrégibb az országban; még 1446-ból való. Érdekes ebben a vásárnapi s ünnepi munkaszünet kötelező elrendelése. Tiltja továbbá az uzorát, tulságos nyeresztkedést, arany-ezüst kivitelét stb. Fegyverfogásra is kötelezte a céh-tagokat. Minden céhnek megvolt a maga bástyája, hol veszedelem idején gyülekezni s azt védeni tartozott.

1518-ban kereskedelmi társaság alakul, melyen a város is részes. A haszon évi 20%-ra rug.

A kereskedést leginkább borral üzték. A kivitel Lengyel- s Oroszország felé irányul s a XVII. század elején is 17—18.000 hordót tesz ki az évi forgalom, 35—40.000 frt értékben. A behozatal tárgya szövött- és gyarmatárúk, fegyverek, vasárúk voltak.

A kereskedő céhek között minden nemzetiség van; legtöbb a német s magyar. Egy szegedi ember nevével is találkozunk a XVII. század elején: Zegedy Gergelyével, majd György fiáéval, kik bor- s marha-kereskedők (kupecek) voltak. Összeköttetésök egész Bécsig terjedt, mert olvassuk, hogy 1610-ben Henkel Lázár bécsi kereskedő 1437 frt 22 denárért pörölte Györgyöt. A pör folyamán kiderül, hogy Zegedy György 1606-ban Váradon s Debrecenben marhabórt vett Henkel számlájára s szekeret fogadott ezek elszállítására. Bocskay azonban lefoglalta a szállitmányt, mire Henkel Zegedyt a konfiskált értékért pörölte.

E városban lakott Tinódy Sebestyén, a híres lantos diák (háza emléktáblával van megjelölve). Itt alakította meg Baróti Szabó Dávid, Kazinczy és Bacsányival a magyar irodalmi társaságot. Emléktábla jelöli azt a házat, ahol Tompa Mihály s Petőfi Sándor laktak. Előbbi akkor, amikor a »Gólyához« című verse miatt megidéztek.

Legnagyobb szerepe Kassának a kuruc világban volt. Ez a város lón Rákóczi központja, vára a kurucság legerősebb fészke, polgársága a »Recrudescunt diutina inclytae gentis Hungarae vulnera« elhangzásától, 1703-tól egész a majthényi fegyverletételig (1711) legműbb támogatója. Méltó, hogy a nagy fejedelem hamvai itt nyerjenek nyugalmat.

A város egész addig a Habsburg-ház hive volt, míg Rudolf a protestánsokat üldözni nem kezdte. Ettől kezdve Kassa a nemzeti mozgalmakkal legszorosabb kapcsolatban van s a küzdelmekből oroszán-rész illeti. Bocskay innen intézi hadjáratait, kétszer országgyűlést is tartott Kassán. Itt adta át neki a szultán követe a kardot, zászlót s királyi pálcát. Itt is halt meg 1606-ban.

Később Bethlen Gábornak hódolt, ki itt országgyűlést tartván, a rendek királyá kiáltották ki. Sőt 1621-ben idehozatta Pozsonyból a királyi koronát is. 1626-ban pedig Brandenburi Katalinnal itt tartja fényes menyegzőjét.

1682-ben a város Tökölié s csak ennek bukása után jut a Habsburgok kezére. De csak rövid időre. 1704-ben már Rákóczi Ferencé s a kurucoké is marad a majthényi fegyverletétel utánig.

A kassai kuruc legény így csapott fel katonának:

Kiontatom vérem apámért, anyámért,
Megöletem magam, szép gyűrűs mátkámért,
Meghalok én még ma magyar nemzetemért.

S még akkor is, mikor Károlyi Sándor generális a labancok előtt lerakta a piros-fekete kuruc-zászlót s Rákóczi bujdosásában énekelte már:

A merre tenger zug,
A merre a szél jár,
Csillag lehanyatlik,
Ott nyugszom meg én már . . .

Kassa még akkor is tartotta magát s kuruc-őrsége nehezen adta fel a várat a németnek!

A város környékén, közelebb és távolabb, pompás kiránduló helyek kínálkoznak. Legszebb ezek közül a szádellői völgy, az ország egyik legszebb ilyenmő természeti alakulata. Kassáról 2 óra alatt a régi kis Torna városában vagyunk, honnan háromnegyed óra járás gyalog a híres völgy bejárata. A völgy két oldala meredek sziklafal, mintha a rengeteg kőtömeg kettészakadt volna. A Szárpatak csörgedez rajta végig. A völgyben bizzar alaku sziklakupok vannak, melyek közül a Cukorsüveg a legnagyobb, legszebb. Az ut egyenest visz egész a baracskai uradalomig, hol egy hegyhátat megmászva át lehet menni az Aj-völgybe s innen vissza a tornai várromokig. Kár, hogy

kevés turista járja meg az ország eme gyönyörű völgyét.

Feledhetetlen a Hollóházára tett kirándulás is. Ebben a szurtos, piszkos kis tót faluban világhírű kőedény gyár van, (Istványi Ferencé), melynek remek készítményeit jobban értékelik New-Yorkban, mint Budapesten.

Horvátországi benyomások.

A horvát-szlavonországi élet karakterét a zágrábi (vagy amint ők írják: Zágreb) viszonyok adják meg. Mert ez a centrum az országban minden tekintetben. Lapjai, pénzügyei, ipara, kereskedelme, tudományos és művészeti intézményei, színháza, egyeteme képessé is teszi a vezető szerepre. Hogy ezt a vezető szerepet a zágrábiak jól töltik-e be, az más kérdés. Magyar felfogás szerint: nem.

A város rendkívül tiszta és az idegenre kitűnő benyomást tesz. Az állomás előtti Ferenc József-tér remekül és igen ügyesen van parkirozva. A vasútépítés idején itt kubiködrök voltak. Nehogy sok költséget nyeljen el a feltöltés, a kubikokból mélyített parkokat létesítettek, melyekbe lépcsőkön kell lejárni. Igen ügyes gondolat. Beljebb az új városrészben a Zrinyi-tér ragadja meg figyelmünket öreg plátánjaival, szökőkútjaival s időmutató oszlopával. A téren néhány horvátnak lefoglalt magyar főúr s hadvezér mellszobra áll. Köztük Zrinyi Miklósé, Frangepáné s Jurisicsé.

Legszebb tere a Jellasics-tér, a 48-as hírhedt bán érc lovassobrával. Mintha szándékosságot látnék abban, hogy a szabadságharc gyászosemlékü, futni kényszerült ellensége vezérlésre emelt kardját Magyarország felé villogtatja. A piac téren még elárusítás közben is a legnagyobb tisztaság uralkodik. Az elárusító sátrak csinosak, izlésesek s mind egyforma. Sehol szemét, sehol piszok, mindenütt a legnagyobb tisztaság.

Különben erre a rendnek bécsi formájú sisakkal fegyverzett őre szigoruan vigyáz. Keskeny ut ve-

zet föl a piac nyugoti szegletéből a régi városba, hol a várfalakkal körülvelt s szépen restaurált Dom fekszik a legmagasabb dombon.

A térről délfelé nyulik el Zágráb Váci-utcája, az Ilica. Szük, girbe-gurba, teli s teli üzletekkel. Itt legzsibongóbb az élet. A kirakatok azonban nem valami jó ízlést árulnak el. Az Illicáról vissz fel a várba a gőzsikló. Amily csinos, oly olcsó. Nyolc fillérért felvisz s lehoz.

Az új városrészben gyönyörű téren áll a horvát nemzeti színház (Hrv. nar. kazaliste). Pompás barokk stílusú építmény, elől oszlopsorokkal s erkéllyel s fönt két kiugró barokk toronnyal. Előtte két 4—4 águ kandelláber. Ez Zágráb legszebb modern épülete. Ennek a szép színháznak fényképét egyik volt tanítványom 1902. szept. havában avval a megjegyzéssel küldte meg, hogy »ebben a színházban soha nem játszanak oly színművet, mint a napokban az utcákon: Valóságos vandalizmus volt, amit a horvátok a szerbek s magyarokkal elkövettek. Egy Cnk nevű szerb kereskedőt, kinek 80—90.000 frt kára volt, örültek házába kellett vinni. A magyar hivatalnokokat katonák őrizték a hivatalban.« . . . Ugyancsak a téren van az ódonszerű egyetem, a Sokol palotája és az ipar s kereskedelmi főiskola is.

A várossal ugyszólván összenőtt a Tuskanác és Maximir park. Amaz közvetlen mellette van. Igen tisztán, rendben van tartva, a hegyoldalokra pompás szerpentin utak vezetnek, pihenő padokkal ellátva. Egyik enyhén emelkedő utvonalon csinos villák sorakoznak. A madarokról védőkalitkák felállításával gondoskodtak. Minden szép és kellemes itt, csak a horvátokkal való érintkezés nem. Azok a magyar hivatalnokok, akiket rossz sorsuk idevetett, keserves életet élnek a horvát tulzók örökké forrongó tengerében. Még beszélni is alig mernek magyarul, mert a horvát már a magyar szót is nemzeti érzülete ellen való kihívásnak tekinti. A vasuti s földmívelésügyi hivatalnokok külön vendéglőbe s kávéházba járnak, ahol ke-

vésbbé veszélyes nekik anyanyelvükön beszélni. Még külön trafikjok és bélyegárudájuk is van az Ilica elején. Természetesen a gazdája is tősgyökeres magyar.

S amilyen a zágrábi érzület, sokszorosan olyan a vidéké is. Mert emitt kevésbbé művelt elemek adják a visszhangot, akik azután amazoknál is kevésbbé válogatják meg eszközeiket.

Sajátságos jelenség, hogy a nagy horvát eszmének a papokon kívül a nők a leghívebb propagálói.

Horvátország egyik leghíresebb gyógyfürdőjében magyar bevándorlott ember a gyógyszerész. Még a neve is tiszta magyar. Felesége horvát nő. Nagy jogász fia van, aki csak az imént érkezett haza a zágrábi egyetemről. A gyógyteremben a szokott házi táncmulatság volt, melyen a gyógyszerész neje és fia is megjelentek. Természetesen horvátul folyt a társalgás köztük. A cigányok éppen jó talp alá való csárdást huztak, ami a fiatal jogászyereket táncra hívogatta. Ki is szemelt magának egy csinos magyar táncosnőt. Amint anyja ezt megtudta, indulatosan rászólt:

— Hogy gondolsz, magyar táncot, pláne magyar nővel táncolni! Jegyezd meg, hogy apád magyar volt, de te horvát vagy.

S a fiu a tánc-szám alatt kényszerű pihenőt tartott. Anyja szavait bizonyosan soha sem felejtje el. Így nevelik a »magyaron« gyűlölőket s a nagy horvát álmodozók rajongóit! . . .

A magyarság szép számmal van itt, különösen az északibb részeken képviselve. Valamennyien bevándorlottak. Mert a bensülöttek már kevésbé magyarok. Nagyobbára a Dunántulról: alsó Baranyából, Veszprémből s Komáromból kerültek ide. Otthon pénzzé teszik kis ingó s bingójokat, földjüket holdjával 6—800 koronáért értékesítik s itt ugyanezért 3—4 holdat kapnak, hegyoldalon még 10 holdat is. Házacskát vesznek, ami nem drága, vagy építenek egy vityillót s kész az uj otthon. Nyelvök, lelkök azon-

ban csakhamar elvész az anyaországra nézve. Mert hát sem tanítójuk, se papjuk nincs. S a horvátok bőségesen gondoskodnak róla, hogy ne legyen. Csak a reformált egyház gondoskodik néhol a hívők lelkéről s nyelvéről, de ez kevés-számba megy. Tanítóra már nekik sem telik.

A család idősebb tagjai akár a szomszédokkal, akár a hatósággal érintkeznek, csak horvátul értethetik meg magokat. Az öregebbek törik a horvátot: a fiatalabbak tisztán beszélnek, az unokák, — akik kénytelenek horvát iskolákba járni — már csak horvátul beszélnek, irnak, olvasnak s számolnak. A harmadik nemzedék már teljesen asszimilálódik.

Ez az átalakulás még a külsőségekben is megnyilvánul. A férfiak oldaláról eltűnik a magyar tarisznya és cikk-cakkos horvát zacskó lóg le. Lábukról elvész a csizma s lábvédőre csavart bocskor helyettesíti. Ha magyarul nem szólna, horvátnak nézné az ember. Még az asszonyok s leányok tartják legtovább a magyar viseletet.

Egyik horvát községben egy várpalotai, veszprémmegyei öreg anyókéval találkoztam, aki két kis unokát becézgetett. A kis porontyok nemcsak beszéltek, de irtak s olvastak is magyarul. Megkérdeztem, hol tanulták a betű- és számvetés tudományát.

— Én tanítottam őket. — Felelt az anyóka.

— És hogyan tanította?

— Az imádságos könyvemből meg egy öreg kalendáriomból.

Az öreg asszony két lelket mentett meg a magyarságnak. De bizonyosan csak rövid időre. Mert oly bizonyos, mint kétszer kettő négy, hogy ebből a két kis lélekből soha nem lesznek többé magyarok.

Igaztalan tehát a horvát tuzók azon állítása, hogy a horvát-szlavonországi magyarok magyar jellegűek s nyelveket nem vetkőzik le.

Egyes magyar, vagy magyar származású főurak dicsérendő példával járnak elől a magyar nyelv érdekében. Daruvárra rándultam ki a híres vasas fürdő

s Tüköry-féle kastély megtekintésére. A kastély urai nem voltak otthon s a szolgák az összes terméken átkalauzoltak. Beszédbe eredtem velök. Szépen beszéltek mind magyarul. Megkérdeztem, hogy nem feledték el anyanyelvöket?

— Hja kérem alássan, a mi jó gazdánk nekünk, meg gyerekeinknek külön magyar tanitót tart.

De kérdés, hogy ily törekvések birnak-e az erős tulzó áramlatnak ellentállani? Pláne mikor a lelkészség — élén a nemrég elhunyt gyakovári püspökkel — a tulzók pártján van. A magyar államvasutak tisztviselői itt néhol emberfeletti küzdelmet folytatnak a magyarságért. Jól beszélnek horvátul, a felekkel is így érintkeznek, mégis gyűlölik őket, mert magyarok s magyar alkalmazottak. Egyik kisebb állomáson halottam, hogy az állomás előljáró egyetlen vendéglőben sem kapott étkezést magyar mivolta miatt, s kénytelen volt egyik családostaltisztnél ellátást keresni.

Mert a horvát tulzók ezeket a hivatalokat is csupa horvát rajongókkal akarják betölteni. Hadd pusztuljon el az utolsó magyar is Horvátországból!...

A magyar nőkről.

— Székfoglaló a „Dugonics-Társaság”-ban 1904. nov. 20. —

Uj eszmék szárnyait akarom kibontogatni ez alkalommal s amidőn ezt teszem, első sorban is köszönetemet s hálámat kell lerónom a Dugonics-Társaság iránt, mely tagjainak diszes sorába igénytelenségemet felvéve, erre nekem alkalmat nyújtott. Szárnyait bontogatni oly eszméknek, melyek ma már az egész világon tudományos kutatás és vita tárgyát képezik s a társadalom-bölcselet szigoruan tudományos eszközökkel: érvekkel s ellenérvekkel, valamint az ezekből leszűrt igazságokkal kíván tért hódítani azoknak.

A nőkérdésről van szó, mely talán oly régi, mint maga az emberiség s valószínűleg még sok gondot ad a szociologusoknak. Kiváló írók, tudósok foglalkoznak a feminizmussal, melynek ma már sajtója, nemzetközi szövetsége s lelkes apostolai is működnek.

Nem lehet céлом ezen, napjainkban valóságban aktuális kérdés csomóit kibogozni, inkább megvilágítani óhajtom a pro és kontra csoportosított érveket, különös tekintettel hazai viszonyainkra s amennyire a körülmények engedik, leszűröm következtetéseimet.

*

Talán sehol sem bizonyosodott be jobban Herbert Spenzernek, a nemrég elhunyt kiváló angol gondolkodónak az evolúcióra vonatkozó elmélete, mint a nőkérdésnél, t. i. az erő, mely mindig a legkisebb ellentállás irányában mozog, a társadalmi tevékenységben oly térre jutalta s utalja a nőt, melyet a férfi parlagon hagyott neki. E téren változásokat idézett elő tevékenységük s új alakulatokat hozott létre az ellentállás

hiánya vagy csekély mérve, mely szinte logikai következetességgel szabta meg a nő működési körét. E tétel szerint a férfié a látszólag nehezebb, küzdelmesebb, családon kívüli munka, a nőé a látszólag könnyebb, a házon belüli. Amott a férfi a nővel szemben szinte korlátlan hatalom, önkényes tényező, önmaga szabja meg jogait a maga részére, — emitt magára hagyja a nőt s az anyagi szükségletek kielégítésével kötelességeit teljesíteni vélvén, — szabad kezét hagy tevékenységére, de ez a belső tevékenység, mondjuk pl. a család megnagyobbodásával, vagy az apró családtagok megnövekedésével, mind több és több szállal fűzik az elszigetelt nőt a férfi által elfoglalt külső világhoz, a társadalomhoz s a tágabb társadalomhoz : a nemzethez. Ebből ellentétek, majd összeütközések, végül küzdelmek keletkeznek, mint napjainkban már tapasztaljuk. Fokozódik mindez akkor, ha a nő egy vagy más okból meg van fosztva a családalapítástól, önmaga föntartására utaltában a férfivel a köztéren a személyes harcot fölvenni kénytelen. Az összeütközések, harcok száz meg száz kérdést vetnek föl, melyek megoldása a szociologia feladata.

A két nem hatalma s befolyása a társadalmi s közéletre hullámszerűen változik, mint egyes kiszakított példák igazolják. A női befolyás a történelem folyamában úgy belecsapott néha a közélet legsodróbb forgatagába, hogy egész társadalom-forradalmat idézett elő. Legeklatásabb példa VII. Gergely pápa intézkedése a XI. század derekán, ki a női befolyástól az egyházat védeni akarván, behozta a papi nőtlenséget. Célját nem tagadja: a papot kivonni a női s családi körből s egyedül az egyház szolgálatának rendelni alá.

A francia forradalom részben női befolyások eredménye. Előzőleg nők vitték a kormányt, de fájdalom, a legrosszabb fajtából valók. S mindezekért szegény Mária Antoinettenek is a vérpadra kellett jutnia. S amint a rémuralom kezdetét vette, a konvent karzatán ott találjuk a harisnyakötő asszonyokat, akik

dirigálják a szónokokat: megéljenzik vagy lehurrogják őket: ki mire szolgál rá. Ennek a feminizmusnak szinte kicsucsosodása a Corday Sarolta-féle politikai gyilkosság, melynek a vérengző Marat esik áldozatul.

A képek sötétnek lászanak, de ne feledjük, hogy e korszakban a férfiak sem küzdöttek különb fegyverekkel, vagy finomabb taktikával.

S mikor a forradalmi zaj elmulik és a megbomlott társadalmi rend annyira helyre áll, hogy békés alkotásokra is nyílik alkalom, a szabad Amerika az első, mely iskoláit, intézményeit, sőt parlamentjét is megnyitja honleányai előtt, azt vallván elvül, hogy mindennemü ember kezére, eszére és szívére szükségé van a hazának és népnek, hogy boldogulhasson amaz is, emez is. S nem is csalódott. Nőiességüket nem vesztették el az amerikai nők, a közéleti erkölcsök pedig határozottan nyertek. Abban a négy államban, — Wyonung, Utah, Idaho és Coloradó — melyekben a nőknek politikai jogaik vannak, a nők ma is oly jó anyák s feleségek, hacsak nem jobbak, mint ezelőtt voltak. Sőt jobban megismerve polgári kötelességeiket, gyermekeiket jobban nevelhetik a hazának. A nyilvános állások betöltésénél pedig óriási a haladás, mert amióta a nők is befolyanak a közéletre, azóta egyetlen erkölcstelen vagy tisztességtelen embert nem választottak közállásra. Magasabb erkölcsi mértékkel mérnek s jellemre azóta többet adnak a négy állam polgárai s a nők befolyása, ugymond egy amerikai írő, a közéletre valóságos áldás.

Ideát, a tengeren innen is megmozdultak a nők emberi jogaik kivívására. Angliában oly társadalmi intézményeket teremtettek, amelyekkel a közéletben dominálnak, Svájcban gazdasági téren vezetnek, Franciaországban agitációt indítanak éppen most, a 100 éves évfordulóján — Napoleon hires Code Civiljének, a női méltóságot mélyen sértő §§-ai ellen s a törvénykönyv zsebkiadásait elégetik a Vendomeszobor talapzatánál. Németországban, a vereinizmus hazájában liga alakul a női jogok védelmére s egy-

aránt küzd a leánykereskedelem, mint a büntető törvénykönyv ellen s hangosan vágja oda a férfi-világ elé, hogy a nőt egyedül házassági objektumnak tekintik: csak kötelességeket ró rá, de jogot nem ad neki. Streitberg Gizella imént megjelent: »Das Recht auf Beseitigung keimenden Lebens« című könyvében lángpallossal ostorozza a német büntetőtörvénykönyv nőellenes §§-ait s mint igazi »rechterin«, kimutatja, hogy a középkori törvények sokkal humánusabbak voltak, s mindaddig, míg a nőknek a férfikkal egyenlő jogokat nem adnak, az államnak nem lehet szigorubb büntetőjoga a nővel, mint a férfivel szemben.

*

A magyar nemzet, mely a legádázabb korban jelenik meg a Kárpátoknál s alapít hazát, — dacára a nyugotinál kisebb műveltségének, — nőtisztelet dolgában az arany középuton halad; családi, társadalmi s politikai józan életének ebben is bizonyosságát szolgáltatván. Mert a legény a leányt megveszi ugyan, — innen a leány neve: eladó s a legényé: vevő vagy vő — de amint a házassági szerződést megkötik, az asszony a férfivel egyenjogúvá válik s feleség lesz a neve, ami annyit jelent, hogy minden rendelkező jognak fele az asszonyt illeti meg. Ennél liberálisabb s lovagiasabb szokást e korban nyugaton sehol sem találunk. De törvényeinkben is mindenütt nyoma van annak, hogy a nő a férfi részéről különös figyelemben részesül, amire rá is szolgál. Szent István törvényeiben a leányrablásért 5—10 tinót kellett, a leány visszaadása mellett, a rablónak fizetnie. A férj által elhagyott asszony szabadon férjhez mehetett ismét, míg az elhagyott férj csak püspöki engedelemmel nősülhetett újra. A gyermektelen özvegy férje vagyonát élvezte s csak halála után szállt az a férj rokonaira.

Szent László lovagi tetteit, köztük a cserhalmi ütközetben megmentett magyar leány történetét, min-

den iskolásgyermek ismeri; 1092-ben Szabolcsban hozott törvényeiben a női becsület elrablóját úgy kívánja büntetni, mint aki embert ölt. Könyves Kálmán törvényei szerint a férj, ha elvált feleségétől, tartásdíjat kellett ennek fizetnie. II. Endre leányáról, Szent Erzsébetről, ki Thüringiába ment férjhez, csodadolgokat mond a történelem. A szegényeknek megnyitotta éléskamráit, kenyeret süttetett részökre, ruhát s pénzt osztogatott ki köztük s naponkint 900 elesettet gyámolított. 1231-ben bekövetkezett halála előtt meghagyta, hogy minden vagyona a szegények között osztassék ki. IV. Béla leánya, Szent Margit egész 1271-ben történt elhunytáig, a Nyulak szigetén szegényeket gyámolított s betegeket ápolt.

A középkorban, melyet lovagiasnak neveznek, Magyarországon is rendkívül nagy tisztelete volt a nőknek. Róbert Károly s még inkább Nagy Lajosnál senki sem tisztelte jobban a nőt, — Hollós Mátyásról pedig száz ily legendát sző a hagyomány s ír a történelem. Szilágyi Erzsébet sereget gyűjtött, Rozgonyi Cecilia hadsereget vezetett a galambóci vár fölmentésére, Lórántffy Zsuzsánna iskolákat alapított, melyek ma is virágznak, Zrinyi Ilona a nemzeti ügy élén harcolt s Dobó Katica egy országrészt segített megmenteni.

A történelmi nagy korszakokban, amikor minden magyar kézre szüksége volt a hazának, a magyar nő az, mely szívének egész melegével, lelkének teljes erejével szolgálta a haza szent ügyét. Bilincs és rabság, vagy jobb esetben számkivetés és jószágainak elrablása várt rá, de honleányi kötelességeit hiven teljesítette. S mutathat-e abban a társadalmilag s politikailag forrongó időben a történelem csak egyetlen esetet is, amikor magyar nő hazaárulónak szegődött? . . . Mert Széchy Mária és Wesselényi Miklós története romantikus szerelmi história ugyan, de semmiesetre sem hazaárulás. Sőt még a lőcsei fehér asszonyé sem az.

Jogállamunk lassankint kialakul. De százszor inkább közjogi, mint magánjogi tekintetben. Ez utóbbi téren a nők jogai nem fejlődtek egyenes arányban a férfiak jogaival. Nem gondolta meg senki azt, hogy az akciónak multhatlanul maga után kell vonni a természetes reakciót.

Nézzük a két nem viszonyát a legujabb időben pl. erkölcsi tekintetben. 1903-ban pl. — hogy csak a legutóbbi statisztika kimutatásokra hivatkozzam — Magyarországon a járásbiróságnál 69.222 férfit ítélték el s csak 23.417 nőt. A törvényszékek előtt 21.924 volt az elítélt férfiak száma, míg a nőké mindössze 3285. Nem azt mutatják-e ezek az esetek, hogy a nő erkölcs dolgában magasan fölötte áll a férfi-nemnek!

A női szépség, amelyet a férfi-nem ugyszólván termel, hogy learassa a maga részére, nem utolsó rugója a feminista mozgalomnak. Mert tudvalevő dolog, hogy akár feleségét, akár komptoiristát, vagy gép-kisasszonyt keres a férfi, mindig a szépet, vagy legalább a legszebbet választja. Nem egyéb, általános emberi állandó jótulajdonságokat keres a nőben, hanem a mulandót, az időleget, noha a testiszépség legtöbbször a lelki-szépség rovására megy. Még az a szerencse, hogy vannak csunya férfiak is, akik azután mérsékelten szép nőekkel is megelégszenek.

De visszatérek a mi speciális talajunkra. Összes jótékonyági intézetünk nem-e női kezekbe vannak letéve? Gyermekvédelmi intézeteinket nem-e egy kiváló szellemű nő, Brunswick Teréz grófnő alapította meg akkor, amikor a férfivilág még nem is gondolt erre? S dacára a gunynak, a lenéző kicsinylésnek, mellyel a női munkát a férfi-nem igen sokáig kísérte, a magyar nő nem-e hatalmas intézményekkel gazdagította a társadalmat, emelte a hazát? Irónőinknek oly hatalmas gárdája működik, mely a művelt külföld bármelyik országával fölveszi a versenyt. Festőművésznőink a legszigorubb kritikát is kiállják. Ábrázoló-, zene- és énekművészetünk oly erős női gárdával bír, hogy még külföldre is exportálunk. E pél-

dák azt mutatják, hogy ahol a két nem között szabad verseny van, a nő, hiányosabb képzése dacára, sem marad el a férfi mögött. Láttam nőket, akik nagy gazdaságot önállóan, a legnagyobb rendben vezetnek, iskolák, intézetek igazgatását rigorozitással teljesítik s láttam özvegy anyákat, akik minden támasz nélkül úgy felnevelték félárva gyermekeiket, hogy a legkitűnőbb polgárok váltak belőlök.

Mi akadály van tehát annak, hogy a nőket nálunk is egyenjogosítsák a férfiakkal. Semmi más, mint előítélet, mint a megszokástól való eltérés félelme.

*

Akik nálunk ellenesei a női egyenjogosításnak, feledik, hogy a közélet, a közjó oly erős, hatalmas nemzetestrészt nyerne a magyar nőkben, aminőt más államban hiába keresnők. Mert a magyar nő már faji természeténél fogva is erős alkatu, temperamentumos, fogékony minden nemes, szép, jó és igaz iránt, képzés által pedig tehetségei fokozottan fejlődnének s közéletünknek oly gárdát szolgáltatnának, mely kétségkívül nagy hatással volna a nemzeti állam kialakulására. Feltétlen bizonyossággal állítom, hogy azok a sokszor eldurvult, késhegyig menő s a szenvedélyeket a legvégsőig felkorbácsoló politikai harcok, melyeknek ma tanui vagyunk, csak addig tartanának, míg a magyar nő finomultabb érzése, a férfiaknál igen gyakran nemesebb, tisztább gondolkozása s megtisztult idealizmusa jótékony szurrogátum gyanánt el nem foglalja az őt megillető helyet.

Magyarországon pl. az 1900. évi népszámlálás szerint — a katonaságon kívül — a nők száma 92.617-el több, mint a férfiaké. Ki törődött valaha ennek a majdnem százezer magyar nőnek a sorsával?

*

Hogy harcok előtt állunk, mutatja az, hogy a néhány év előtt kibocsátott azon rendeletet, mely szerint a magyar nők az egyetem orvosi s bölcsészti fakul-

tásait is látogathatják, nemrégiben megszorították a férfiak javára. Nem a legósdibb kasztrendszer-e ma az, hogy a megszületéskor osztályozva van nálunk az emberiség s a kis siró-rivó csecsemő törekvései, emberi jogai a bölcsőben meg vannak szabva?...

A magyar függetlenségi párt ezelőtt 9 nappal a választói jog hathatós kiterjesztésére nézve indítványt tett, melyszerint a magyar nőknek is megadandó volna a választói jog. Hivatkozott a párt arra, hogy a magyar alkotmány szellemével nem ellenkezik a nők választóképesége, hisz közjogunk elismerte az *absentium legátust*, az özvegy nők követküldési jogát. Kossuth Lajos is így került az alsó Táblára.

Nem akarok én elméleteket felállítani, hisz a társadalomtudomány a leggyakorlatiasabb helyről veszi bizonyítékait s szüri le igazságait, éppen ezért szürke teóriákra szüksége nincs. Hangoztatjuk, hogy minden nemes, szép és jó — még amit a férfi alkot is — a női szivből, ebből az ezer- és ezerféle ideális érzés nagy műhelyéből kerül ki s oda ezer meg ezer finom szállal van kötve állandóan, — akkor helyet kell adnunk a társadalmi s hazafias munkára ennek a szivnek s annak tulajdonosának mindenütt, ahol csak szivre és észre szükség van. Amikor Kossuth Lajos is azt mondja: a nő áll legközelebb Istenhez, mert életet ad; — becsüljük meg teljes erőnkől e nemet s emeljük fel abba a magasságba, ahová őt minden jótulajdonsága már régen fölemelte.

Egy világhirü szegedi mérnökről.

— Vedress István. —

A szeged-belvárosi temető régi uttalan részében elhagyatott veres márvány síremlék roskadozik, a nagy Klauzál Gábor közvetlen szomszédságában. Rajta néhány sor :

ITT NYUGSZIK

VEDRESS ISTVÁN

SZEGEDVÁROS EGYKORI FÖLDMÉRŐJE

1765—1830.

Ez a sirhalom Magyarország egyik legzseniálisabb technikusának, Szeged város egykori «földmérő»-jének, Vedres Istvánnak porát takarja.

Sajátságos véletlensége a sorsnak, hogy ez a két nagy férfi a halálban egymás mellé került. Soha nem jártak egy uton, mégis egy cél felé törekedtek : a magyart nagygyá, hatalmassá tenni. Mindkettőnek nemes, érző szive volt s tudásban is legelől jártak kortársaik között, noha a kor, melyben éltek, nagyon is különbözött egymástól, még munkakörük se ugyanaz volt, mégis mennyi hasonlatosság a két szellem közt. A sirhantok szomszédokká lettek, talán jeléül annak, hogy az alattuk porlók végcélja egy volt.

*

Vedress Istvánról az irodalom szükesen emlékezik meg. Még ma is kevéssé ismerjük őt és munkálkodását. Pedig alig egy század választ el áldásdus tevékenységétől.

Szegeden, Felsővároson született 1765. szeptember 22-én. Atyja György, anyja Sári Rózsa. Mint egyik életrajzírója mondja : «A gyermekségének első reg-

gelében kedvelt szülője által az Isten ismerete, s hit-, tudomány és embertársainak szeretete, hogy azok iránt kellő kötelességei öntetvén lelkébe, alig érte el életének 5-dik évét, már is a nemzeti iskolába vezetteték fel, hogy ott előbb az előismereteket megtanulván, hivatásához képest szerzendő szélesebb tudománya által magának jövődjét elkészíthesse.»

A nemzeti iskolának legkitünőbb tanulója, tanítóinak becézett kedvence s iskolatársainak leghivebb pajtása volt.

Elvégezván itthon a piarista atyák vezetése mellett «az apróbb iskolákat», Pestre ment az egyetemre tanulmányait befejezni. Mint életrajzirója folytatja: «A számolás különös kedvelt foglalatossága lévén mindenkor, de különös vonzódással viseltetvén a földmérési tudomány iránt is, a bölcsességnek (filozófia) jeles bevégezése után annak megtanulására szentelé szorgalmát s valóban Szegednek büszkeségére és övéinek méltó örömeikre annyira kitünteté magát annak tanulásában, hogy 1784-ik esztendei kisasszony hava 28-án a felsőbb mathesisből tartott próba tétel után az abban szerzett s ez alkalommal a királyi tudományok egyeteme előtt kimutatott jelessége és széles ismerete 50 frtból állott jutalomra érdemesítették.» Bizonyára többen pályázhattak eme ösztöndíj elnyeréseért s emeli Vedress István tekintélyét, felfoghatóvá teszi tudásának nagyságát, hogy ő nyerte el azt.

Pestről hazajött Szegedre s két eszdendeig egyedül a tudományoknak élt. Két év alatt elkészült a mérnöki tudományokban s megszerezvén a «földmérői» oklevelet, a helytartó tanács a szegedi földmérői állásra nevezte ki.

Szegeden már hire ment nagy tudásának s alig várták közhasznú munkásságának megkezdését. Nagy reményeket fűztek hozzá s várakozásukban nem is csalódtak.

Itthon 1792. november 15-én megnősült. A «... Rózsa nemzetségnek egyik fejlődő reményéhez, Rózsa Theresiához, kibén asszonyi szelidség, műveltség s

erkölcsösség egyesülve létezett, éledt szerelme rokon lángot talált.»

Lelki világára fényt vetnek könyvei, melyek mély tudásról, gondolkodó elméről s városa és a magyarság iránt érzett lelkes szeretetéről tesznek tanúságot.

1796-ban «Örömdall»-t ír gróf Brunswick József vármegyei főispánnak beiktatására ; 1799-ben a szegedi városház «talpkövének letételé»-t énekli meg. De legnagyobb munkája, mely nevét európai hírűvé tette s emlékét a legutolsó időkig megőrizte, az 1805-ben megjelent «A Tiszát a Dunával összekapcsoló csatorna» c. nagy munkája, melybe egész tudását letette. Nagy technikai ismeretekkel, pontos matematikai számításokkal készült e munkája, de lángoló szeretettel is az egész haza iránt. Mert ennek a csatornának megvalósításával vélte elérhetni azt, hogy Szeged és a nagy Alföld értékes, de itthon nem értékesíthető terményei a legtermészetesebb fogyasztó piacra könnyen s olcsón eljussanak.

A munka hatása oly nagy volt, hogy Sztankovits Miklós piarista tanár nyomban lefordította németre. Ez által a külföldi technikusok s tőkésék figyelmét rá akarta terelni a nagy és jövedelmet hozni remélt vállalkozásra.

Tervét számos vármegye — melyeknek művét megküldötte — a legnagyobb figyelemre méltatta, sőt Gömörmegye az országgyűlésen is felvételni javasolta. Egy híres politikus meg oda nyilatkozott, hogy «ha ezek a nagy gondolatok alkalmaztathatók s végrehajthatók, Vedress ur munkája száz Trajánus hidjánál nevezetesebb és hasznosabb.»

Munkáját ezelőtt mintegy 8—10 évvel felhasználták Nikolics Fedor báró és Koltor László mérnök is, kik a Duna—Tisza közti csatorna tervét felújították, még pedig nem eredménytelenül, mert a földmivelésügyi miniszterium azóta az újabb terveket már el is készítette.

További munkái «A haza szeretete, avagy nemes Szeged város visszavétele a töröktől» c. hazafias vi-

tézi játék, melyet 1803-ban az erdélyi színjátszó társaság elő is adott nagy tetszés mellett. Erről a szindarabról így irtak: «A gondolatok igen érzékenyek, kifejtések szépek, karakter-festés jó, maga a jelenéseknek és felosztásoknak szerkezése igen jó.»

Az 1806. évi nemesi fölkeléshez «vitézi dall»-t irt; ugyanebben az évben «A magyar nyelv»-ről értekezett, 1807-ben a hirhedtté vált bankó cédulák szomorú jövőjét jósolta meg, ugyanekkor «Egy nemzeti jószág» címen közgazdasági munkát adott közre, melyet Salamon József Vazul piarista latinra fordított «közhasznúsága és a külső nemzeteknek tudomására leendő létetetés tekintetéből.»

A piarista gymnasium 100 éves jubileumára (1820) irta «A szegedi muzsák 100-ados ünnepe» című hosszabb versét, melyben igen érdekesen festi az akkori kort, Szeged iparát, gazdaságát, kereskedelmét, iskoláit stb.

1823-ban »A magyar nemzeti lélekről« értekezik, majd »A sivány homokról«, 1830-ban »Tul a Tiszán nagyobb árvizek eltérítéséről egy-két szó« c. munkáját adja ki.

Szinte csodálatos ez a terjedelmes és sokoldalú irodalmi munkásság abban a sivár időkben. Ir versben, prózában, nemzetgazdaságot, ódát, harci riadót, mérnöki munkát, szindarabot, ethnografiát, nyelvtudományt. — amint lelke szomjuhozik. S mindent magyarul és magyarosan.

S tudásának gazdag tárházát, lelkének gyümölcsét nem képes mind kinyomatni; sok munkája kéziratban maradt meg s el is vészett.

Könyvtára a legnagyobb volt Szegeden. Még pedig nagyobbára tudományos. A tudósok társaságát rendkívül szerette. Különösen a piarista atyák társaságában lehetett látni. Kedves sétáló és vitatkozó társa volt Dugonics! András.

Lelke tárházának nagyságát mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy éjjeli szekrényénél állandóan papirost s íróeszközöket tartott, hogy gondolatait nyomban

lejegyezhesse. Hogy pedig felesége álmát gyertyagyujtással ne háborgassa, legtöbbször a sötétben irt.

Szeged polgármesteréhez intézett alábbi levele is éjszakai termék:

Tekintetes Ur!

Kedves Polgármester Uram!

A Theatrumunkba való első kordináról egy gondolat ötlött eszembe, a melyet hirtelenébe tzeruzával imigy amigy lerajzolva, Kelemen Ur által nálam hagyott rajzollal azon végre küldök föl: hogy ha az Ur Polgármester Urnak valami belőle tettzeni fog; tehát a Piktornak iránta lehetne említést tenni. E pedig az: Az egyik oldalán a kordinának áll a két magyar haza oltára, a melly előtt égő tűzbe, Szeged Várossa Asszonyi képébe, áldozatot téssen. A másik oldalán: a Janus oltára mellett (de ez nints igazán kirajzolva) a kinek kettős képe a régi időket a mostaniakkal összekapcsolva, Minerva a maga Musáival mulatozik; ezek közül egyik mutat a dütsőség temploma felé, a mellyhez Herkules, Atilla, Fridrik, József, Mátyás különböző utakon igyekezni láttzanak (de ez sints rajta kitéve). Messzirül láttzik Parnassus és Helikon Hegyei, mellyen a Szárnyas Pegasus és Kasztalus forrási láttzatnak. Alól kellett volna még egy nádas és posványos rétet tsinálni, mellyben a Szirének és mellettek a Harpiák Gorgonis feje, mint a vétkek ábrázati láttzatnának, de ez is kimaradt, a Piktor helyre pótolja. Egy darabkája láttzatik a Szegedi Várnak is, de ez egészen tökéletlen, többet lehetne hozzá tenni ha tettzeni fog az Ur Polgármester Uramnak.

Azon könyvek neveit is által küldöm, a melyeket a Rajzoló Oskolába hasznos volna megszerezniünk, de tsak azért: hogy ha az Ur Polgármester Urnak üdeje találna lenni, az azokban lévő Rajzolatokat és Kapsumokat megnézni; Igen Jó tanátsot adhatna ezek megszerzése iránt Professor Sedijs ur, a ki az Universitásba ugy is azt tanította hogy: Mi a szép. Mert nekünk mostanában előre, tsak a szemeket kel-

lene meghódítani; mivel úgy is üdő folytával a tökéletes szépnek meg kedveléseivel, a jót és hasznost is tulajdonunkká fogjuk tenni. Ezen könyvek közül, Kiliánnál és Veigandnál a mellyek meg nem találtnak; a Bibliothecában bizonyosan meg vannak.

En azonban magamat különös tiszteletem mellett szivességébe ajánlván maradok

Tekintetes Ur Polgár Mester Uram!

Az Urnak

Szegeden, Pünkösöd hétfőn éjjel 1800.

Alázatos szolgálója

Vedres István,

Földmérő.

Ágya mellett egy kis asztalka állott, s ezen nyitott könyv, melyet olvasott. Olvasás nélkül soha sem aludt el.

Egyik legszebb alkotása a ma is fennálló s nevé-ről elnevezett Vedresháza. A Gyála, Szentiván, Szőreg s Ujszeged közt elnyuló, mintegy 3600 holdnyi terület tulyanis állandó vizöntötte hely volt, mely nád, káka és sásnál egyebet nem termett. Ezt a helyet — mely Szeged zálogos birtoka volt, mentesíteni határozta el. A várostól s udvari kamarától engedélyt nyervén, terveket készített s 3682 öl hosszúságban töltést emelt. Néhány év mulva újra elborította az ár, a most már ringó kalászokat termelő földet, de lankadatlan buzgalmával a védelmi vonalat ismét rendbe hozta s a töltés védésére canadai nyárfaerdőt ültetett s remek gazdaságot létesített. Még a pamut termelését is megkísérelte itt 1811-ben, 100 holdat ültetvén be. A helyet róla nevezték el Vedresházának.

A nagy ember hira akkor már a külföldre is eljutott. 1823-ban a morva-sziléziai gazdasági tudós társaság levelező tagjául választotta meg, majd a bécsi hasonnevű tudós társaság.

1821-ben lemondott földmérői hivataláról, de a királyi udvari kamara lemondását csak úgy fogadta

el, ha a »Szeged város földmérője« címet továbbra is megtartja.

Hat gyermeke maradt: 1) István, Szegedváros alügyésze s később tb. főjegyzője, majd Csongrád- s Csanádmegye táblabírája, 2) János, 3) Rózsa, Korda János felesége, 4) Teréz, Aszódi Tóth János felesége, 5) Piroska, Tary Gerson földmérő felesége, s 6) Erzsébet, Duka Károly torontálmegyei esküdt felesége.

1826-ban »varsányi« előnévvel nemességet, sőt Biharban ehhez dominiumot is kapott, de a beiktatás előtt, 1830-ban, november 4-én meghalt. A birtokot János fia s özvegye azonban négy év múlva megszerezték.

Életrajzírója azt jegyzi fel róla, hogy »Az édes hazának, úgy polgártársainak köz javokra tett hasznos munkálkodásaik által a' hon fény-egén örökkön tündöklő hirt, nevet és érdemeket magoknak szerzett derék honfiaknak egyike volt néhai idősb Vedres István, előbb Szegedvárosának rendszerinti földmérője, majd pedig Csongrád vármegye táblabírája.«

»Testi állása a közepszerű magasságu, haja őszbe vegyült gesztenyeszinü, szemei kékek, orra kevésbé tompa, képe kerek, bajusza őszel vegyült szög színü, állása egyenes, mellje kiálló, vállalai szélesek, tekintete egyenes és bátor, hangja erős, homloka vidám gondolkodóságba által menve, teste izmos, csontjai erősek voltak. Mindenkor magyar ruhát hordott; nem sokat, kivált haszontalanul soha se beszélt, leginkább szeretett tudományos dolgokról szót váltani. Szenvedélyesen dohányzott.«

Ennél tökéletesebb leírást, erőteljesebb jellemzést ily kevés sorba ma se adhatna senki.

Kétszer halt meg. Egyszer mikor eltemették, másodszor mikor elfeledték.

Tököli városából.

— Késmárki emlékek 1898-ból. —

Az északnak nyuló Poprádvölgy a Tátravidék egyik ékessége. A magasból tekintve az apró kis falvak gyermekjátékoknak tűnnek föl buja zöld mezőkkel körülfoglalva s átszelve az ezüstszinű Poprád folyócskától.

Mennyi elevenesség, mennyi élet volt itt a múltban s mennyi történelmi emlék maradt ránk.

A völgynek körülbelül derekán fekszik Késmárk, egy lassan lejtődő síkság alján. Csinos, tiszta városka, csupa egyemeletes, régi divatu, meredek ónémet tetőzetű házakkal. Az utcák óriási kavicsokkal kövezve, úgy hogy csak a gyalogjárókon járhatni. Ezek azonban óriási mészkő táblákból alkotva, sokkal többet érnek az aszfaltnál.

A város fő-utcájának torkolatánál, az utca közepén áll a XV. század derekán épült városháza. Az utca másik sarkánál a híres Tököli-vár büszkélkedik, örök becsü emlékeivel, régiségeivel. Ez előbb apáca-kolostor volt, majd a Zápolya család várrá idomította. Ezekről a Tököli család kezére került. A várnak öt tornya, kettős fala s mély árka volt. A legszebb tornyot 1628-ban építtette Tököli. A vár főkapuja épen maradt s a kőfalak mellé ragasztott lakosztályok remek festése ma is látható.

Legszebb része a XVII. században épült várkápolna. Ennek festményei s fafaragásu berendezése művészi becsü s nagy értéket képvisel. Alatta a Tököli család sirboltja van. A kápolna ékitményei közül a fából faragott szószék s a XIII. századbeli gyóntatószék, famozaikból összerakva, a legbecsesebbek. A várban most himző-gyár van. Egyetlen az egész országban.

A város déli részében a XVIII. század elején épült lutheranus fatemplom nevezetes. Hazánkban ez az egyetlen ilyenmü emlék. Barokstylü, menyezete festésekkel ellátva. Famivoltja onnan ered, hogy az 1682. évi országgyűlés megtiltotta protestáns templomot szilárd anyagból építeni. Így is 5000 magyar arany forintba került. Mellette van a temető sebben a kuruc szabadságharc három vértanuja: Kray Jakab, Lányi Márton és Toperczer Sebestyén fekszik, kiket a kegyetlen Heister osztrák generális végeztetett ki a Rákóczi fölkelés elnyomása s Késmárk bevétele után.

Sirjok a temető falán kívül feküdt, de a kegyelet a falat lebontotta s a három sirt befoglalta a temető területébe.

Egyik leghíresebb emléke a városnak a katolikus főtemplom, ebben a szárnyas oltár s a templom melletti Tököli-harangláb.

A templomban ma is az ősrégi fapadok vannak. Némelyik egészen lekopott már. Hogyne, mikor 5—6 generáció buzgón koptatta.

A város előljáróinak külön padja s ebben az egyes előljáróknak elrekesztett ülőhelye van. Az ülőhelyek hátul kis farácscsal vannak ellátva. A nejeikre féltékeny városhatyák innen tartották szemmel az asszonyokat: vajjon imádkoznak-e, vagy csak hivalkodni s tekintgetni jöttek az Isten házába?

A városnak legnagyobb szerepe a Tököli-világban volt. Ez volt főhelye a magyar-törökbarát politikának, melynek utolsó képviselője Tököli. Nagyon jellemzi a német elleni gyűlöletet az ez időből fennmaradt alábbi versezet:

Mert még e hazában csak egy német léssen,
Békesség soha ott nem léssen egészen,
Praktikának * magva hogy végkép enyésszen:
Ki kell a németnek pusztulni egészen.

* Huncutságnak.

De nem is csoda, hisz a német zsoldos hadak s idegen eredetű s osztrák szolgálatba lépett tábornokok jobban zsarolták a népet, mint a török. A vérbiróságok csak növelték az elkeseredést s számosan bujdosókká lettek. Ennek a mozgalomnak lón feje Tököli Imre, Késmárk várura. Az 1682. évben elvette I. Rákóczi Ferenc özvegyét, Zrinyi Ilonát, de alig a lakodalom után már a kuruc hadak élére állott s a felvidéki városokat egymásután kerítette hatalmába. Sőt 1683-ban Kassára országgyűlést is hívott egybe; a török pedig anathémát küldött neki s Felső-Magyarország királyává nevezte ki. Ez a török barátság yolt veszte neki is, meg a töröknek is, mert mig egyrészt Tököli napja csakhamar leáldozott, másrészt kezdetét vette a felszabadító hadjárat, melyben a török ereje végképpen megtört Magyarországon. Tököli volt a török-magyar barátság és szövetség politikájának érdemben utolsó apostola. Bukásával az eszme is végképpen elbukott, noha a török a magyar felkelőkkel még ezután is rokonszenvezett s a menekülő kurucoznak védelmet adott. Tököli maga is Törökországban hunyt el 1705-ben, soha nem látva többé hazáját, nejét és családját.

Zrinyi Ilona egy ideig tartotta még magát Munkácson, de végre is kénytelen volt a várat feladni.

Késmárk szerepe innen megszűnt s csak II. Rákóczi Ferenc korában támad fel régi dicsősége, rövid időre.

*

Kereskedőinek főfoglalkozása a borkereskedés volt, melyet Lengyel-, Német- és Oroszországgal jüztek, mig iparosai a lenvászonzkészítésben emelkedtek világhirre. Lentermő földje legjobb az egész Szepességben. Egy századdal ezelőtt közvetlen közelében még vagy 200 holdon termeltek lent, ma már azonban nagyon lehanyaglott ez az iparág, mint kézműves ipar s helyet adott a gyáriparnak.

Söripara és kiterjedt. Vagy 20—30 sörháza volt s hogy a sórivást fokozzák, keleti tengeri heringet hoztattak, melyet a város megvett, s kiosztott. A sós hering úgy kívánta a sört, hogy néha nem tudtak eleget termelni. Ma egyetlen sörgyára van, a Meese-féle, remek parkkal s fürdővel összekötve.

Hiressége a Wein és társa-féle vászon s damaszt szövőgyár, mely 600 munkást foglalkoztat, valamint a Regenhardt és Társa lenfonógyára.

Ezen a vidéken a szórakozások egyik specialitása a pisztráng-halászat. A szomszéd Poprád s távolabbi Dunajec erre a célra igen alkalmasak.

A pisztráng-halászat amily élvezetes, oly nehéz. Valóságos tudomány. Az ittlakók nagy előszeretettel üzik.

A csendes reggeli vagy esti órában foglalják el helyöket a patak egy elrejtett partján, hosszú nyélre kapcsolt horgukat, melyen u. n. »mű-légy« van, bevétvén a pisztráng buvóhelyére. A hal rendszeren a vizár legsebesebb forgatagában, egy kődarab árnyékos helyén huzódik meg, honnan lesi áldozatait. S ha falni valóra talál, villámgyorsan veti magát oda.

A mű-légy sem egyforma. Olyan alakunak s színűnek kell lenni, mint a patak mentén röpködő rovarkák, máskülönbén a pisztráng felé se néz. Sőt az időjáráshoz is alkalmazni kell. Amint borus, esős, vagy napos időben más-másféle rovar jelenik meg a víz felett, úgy kell cserélni a műlegyet is. Nehéz, fárasztó, de élvezetes, izgató sport.

A várostól északra pompás kiránduló helyek vannak: a Jeruzsálemhegy, régi őrhely s távolabb a Goldsberg, a késmárkiak majális-helye.

De igen élvezetes kirándulásokra nyílik alkalom nyugot felé a Tátrába is. Legelső a Poprád tölödalán a kies fekvésű Tátraháza, mely nagyon kedvelt nyaraló hely. Háromnegyed óra alatt Késmárról gyalog is odajuthatni. Barlangliget 1 és fél órányira van kocsin. Az ut pompás fenyő-erdőben vezet. Barlangliget modern kényelemmel kínáló győ-

nyörű kis fürdő hely. Hibája csupán az, hogy északnyugat felé nyitott völgye van s az északi szelek bizony sokszor garázdálkodnak. Felvirágzását a tőle negyedórára fekvő cseppkőbarlangnak köszönheti, mely a maga nemében páratlan. A barlang 1881. óta hozzáférhető. Bejáratánál egy öreg tót spárgával felkötöti a nők szoknyáját s a férfiak nadrágját feltüzi a nedvesség ellen.

Az út a barlangban eleintén vízszintesen vezet, később le, majd meredeken föl. Vagy egy óra hosszúig jártuk a 2500 lépcsőből álló meredek utat, mely csupa gömbfából van összerakva. Villammal van megvilágítva s így minden része élvezhető. Különösen a Szobor-csarnok, Hableány-hon és Kristály-medence ragadják meg figyelmünket, mint a szeszélyes természet remek alkotásai.

Közel hozzá az 1220 m. magas Tokárnya-hegy, mely a turistát a havasi gyopárok miatt nagyon csalogatja. A havas eme legszebb virágát azonban csak nagy fáradság árán lehet letépni. Az itteniek lelövik a kiálló szikladarabkákat, melyekkel a havasi gyopár is aláhull. Mi veszedelmesebb módon szedtük. Hoszszu fenyőgalyak végét behasítottuk s egymás karját szorosan fogva, csusztunk a meredek hegyoldalon lefelé, miközben a behasított gallyal csavartuk le a virágot szárástól, tövestől.

A hegy csucsán pompás kilátóhely van készítve, honnan tiszta időben átlátni egész Galiciáig.

Ugyancsak Késmárk határába esik a késmárki itató is, mely a környékbelieknek s turistáknak kedvenc kiránduló és megszálló helye.

Visszatérve a kis városkába, a vasuti vendéglő tágas udvarán már vár a cigány s busan huzza Dankó Pista egyik legszebb kuruc-nótáját.

Nagy Bercsényi Miklós
Sirdogál magába',
Elfogyott szegénynek
Minden katonája,

Suhog a szél Késmárk felett,
Édes hazám, Isten veled.

Gyöngé violának
Letörött az ága,
Az én bánatomnak
Nincs vigasztalása.
Suhog a szél Késmárk felett,
Édes rózsám, Isten veled.

A szegedi magyar színészet a 60-as években.

— Felolvasás a Dugonics-Társaságban 1905. ápr. 16-án. —

Attól a dátumtól, 1719-től, amikor III. Károly király Szeged város részére kiadta híres szabadalomlevelét, melyben jogot adott a városnak színház-engedelem kiadására is, — mennyi hányattatáson, küzdelmen, majd dicsőségen s ismét szégyenteljes lealázáson és elnyomatáson kellett keresztül mennie a magyar nemzeti színészetnek Szegeden, mignem bevonulhatott mai fényes palotájába.

A történetirő elfogulatlanságával, de mai szemüvegen át nézve ezt a majd 200 esztendőt, bámulunk kell azt a szívós kitartást, mellyel a nemzetnek eme robotosai nyelvünk pallérozásáért küzdöttek.

Pedig nem mondhatni, hogy Szeged tanácsa vagy polgársága idegenkedett volna a nemzeti művelődéstől. Hisz mikor 1800-ban az új városházát felépítették, a község külön hajlékot nyitott benne a magyar színművészetnek s az 1803. szeptember 8-án megtartott első magyar nemzeti színjátszás alkalmával a közönség szinte tombolt lelkesedésében s megindult a nagy harc a magyar és idegen közzellem között.

A francia forradalom ujitó szellemétől áthatott pozsonyi diéta ifjú jurátusai a 40-es években már kiverik Szegedről a ledér német muzsát, mely lábát többé nem tudja itt megvetni.

Tető pontjára emelkedik a nemzeti érzés; a nyelv, az irodalom elfoglalja az őt megillető helyet. Lantosaink szebb jövőről zengenek, megszületik a Szózat és Hymnus s mint áradat tör magának utat az édes magyar szó.

A szives hallgató csodálkozva kérdi ma, 1905-ben, hát miféle város volt akkor Szeged, hogy itt a magyar

nyelvért küzdeni kellett?! Bizony vegyes nemzetiség, vegyes nyelv, vegyes műveltség lakott itt abban az időben. Az intelligencia egy része a katonasággal együtt német volt, az iparos polgárság nemkülönben. A vagyonos kereskedők szerbek, görögök vagy dalmátok. Csak a köznép s egy-két jobb polgárcsalád volt magyar. A köznép pedig, a maga erős konzervatizmusával soha nem volt alkalmas nagyobb nemzeti akció kezdeményezésére vagy vezetésére. Tüzes vérű, tanult, merész ifju nemzedéknek kellett erre nevelkedni, mely ha kellett, még életét is kockáztatta a magyar érzésért.

A közéletnek e mozgalmas korszakában nem volt nyár vagy tél, hogy egy-egy jobb, néha nagyon jó magyar társulat be ne vetődött volna Szegedre, úgy hogy a magyar színtársulatoknak Szegeden lassankint hállás törzsközönsége alakult ki. Plane a forradalmi időszakban a vár mellett Walder fakereskedő által emelt nyári szinkörben, olyan társulat játszhatott, mely egész Európát bejárta s fejedelmi udvarokban aratott dicsőséget a magyar nemzeti szellemnek.

Haynau bevonulásával természetesen megszűnt a magyar színészet. Az elnyomatás szomorú korszaka következett. A hatalom idegen birtokosai bőségesen gondoskodtak arról, hogy a nemzeti érzés a színpadról se nyerjen tápot. Pedig a színpad s színház volt ez időben az egyetlen hely, ahonnan s ahol a magyar közszellem megnyilvánulhatott. Éppen ezért a policei a színházat is hatalmába kerítette s bizalmas jelentéseiben naponkint számot kellett adnia a színházban történekről, sőt a színészek és színésznők magánéletéről is, és jaj volt annak, aki kihívta a hatalom haragját. Elzsupolták, mint valami gonosztevőt, de néha kitessékeléssel fenyegették az egész társulatot is. 1851. aug. 17-én pl. a fejedelem születés napján rendezett diszelőadáson a közönség éktelen tüntetést rendezett Bonyhády István megye főnök ellen, mire ez az egész társulat szürét kitette a városházáról. A közönség azonban menedékhelyet adott a muzsának a felsővá-

rosi kaszinóban s csupa dachból naponkint megtöltötte a szintermet. Majd beköszöntött a tél. A kis kaszinóhoz nyakig sáros utak vezettek. A hazafias közönség azonban sziklaszilárdan kitartott s rőzsekőtegeket, szalmát, meg kukoricaszárat rakott le az utakon s lámpásokkal kalauzoltatta magát, de mégis minden este tüntetett a magyar szó mellett, a német világ ellen.

1854-ben Molnár György fellépésével olyan erős színi élet fejlődött ki Szegeden, melyhez csak a 40-es évek színészete hasonló. Molnár felköltötte, majd ébren tartotta a magasabb magyar művészeti szellemet s a kis kaszinó soha nem látott ennél szebb napokat. Molnár különösen a hölgy közönségnek volt kedvence s kortanuk beszéltek, hogy a posta alig győzte szállítani illatos leveleit. S vonzalmukat legtöbbször igen praktikus alakban fejezték ki a szegedi nők. Egyik tisztelője 12 drb szép kivarrott fehér inget, a másik egy akkor divatos galléros köpönyeget stb. küldött neki ajándékba.

De még mindig hiányzott a magyar muzsa állandó hajléka. S hogy csakhamar felépült, azt egy szegedi birónak, Arday Antalnak köszönhetjük, aki rávette Hoffer Károly s Heszlényi József építészeket, hogy az osztrák államvasut építésénél megmaradt anyagukból építsenek színházat.

Hoffer Károly rövidesen elkészítette a terveket. E szerint a várostól a Széchenyi-térnek északnyugoti tábláját kérte, hova 14 alsó bolthelyiséggel tervezte meg a muzsa-hajlékot. Az egész épület 30 év múlva ingyen jutott volna a város birtokába. A szomszédos háziurak, különösen Neskovics Döme, házaik bérjövendelmét féltve, addig befolyásolták a megyefőnököt, mignem egy napon az összes tervek elsikkadtak.

De Hoffer nem csüggedt. A nőgyulettől napi 5 frt bérért telket kapott a mai Hagenmacher-sörcsarnok helyén s 1856 nyarán 8000 frt költséggel felépítette a földetlen arenát. Ez a «deszkabódé»-nak nevezett épület, melyet 2 év múlva 14,000 frt költséggel beföde-

tett s körül falaztatott, volt színhelye a 60-as évek lelkes, hazafias tüntetéseinek egyrészt, másrészt a szegedi színészet megizmosodásának. A nemzeti közszellem itt nyilatkozott meg nap-nap után s oly nagyszabású tüntetések folytak itt le a németvilág és hatalom ellen, hogy nem egyszer új forradalom kitörésétől lehetett tartani.

1860. elején Szabó József társulata játszott benne, mely kiváló énekes és drámai tagokból állott. Szeged város ekkor folyósította az első szerény szubvenciót, — 500 frtot.

De ennél is erősebb s összevágóbb társulat volt a színigazgatóvá emelkedett Molnár Györgyé, ki 1860. szeptember 6-án kezdte meg előadásait. Molnár tüneményeszerű igazgató volt. Rendezés, diszletezés, művészi magasság s hazafiasság tekintetében minden elődét tulszárnyalta s olyan színházi kultuszt teremtett, amilyenről álmodni sem mert senki Szegeden. Társulatának kiválóbb tagjai voltak: Mátrai Laura, a Beödy-pár, Fehérvári-pár, Zöldi-pár, Szöllősy-pár, Együd, Vasvári-Kovács, az akkori legjobb drámai színészek s a főerő maga az igazgató.

A magyar drámák közül egymásután kerültek színre: Mátyás királlyá választása, Dósa György, Kalmár és tengerész, Vid, Kemény Simon, Gritti, Bánk bán, Szigetvári vértanúk, IV. László, Szapári Péter, Bibor és gyász, Béldi Pál, Végrendelet, Brankovics György, II. Rákóczi Ferenc fogsága, stb. E mellett Dumas, Shakespeare, Schiller, Körner, Corneille, Racine és Scribe is helyet kaptak. Színművei, vigjátékai s bohózatai is nagyobbára a magyar irodalom konyhájáról kerültek ki: Cigány, Huszárcsiny, Parlagi Jancsi, Liliomfi, Szökött katona, A szép juhász, Viola, Csikós, A rokkant huszár, Két pisztoly, Nagyapó, Mátyás diák, Vén bakancsos és fia a huszár, Peleskei nótárius, Csalódások, Tisztujítás, Országgyűlési szállítás, A mama, Ludas Matyi, Dalos Pista, Fenn az ernyő stb. S hogy tüntessenek a cseh-német hivatalnokok ellen, színen tartották Bolond Miskának Kipfelhauser,

A leszögezett Kipfelhauser és Kipfelhauser családja c. iránydarabjait.

Ilyen műsort még Molnár után is kevés vidéki színigazgató játszott végig.

Erről az 1860—61-iki szegedi évadról érdemes részletesebben megemlékezni.

Már a megnyitó előadáson — szeptember 6-án — a közönség nagy tüntetésben tört ki. Szeged akkori kis Petőfije, — Nagy Sándor, a Szegedi Híradó munkatársa — előadás után a cigányokkal a Rákóczi és Klapka indulót huzatja, mire a közönség szünni nem akaró taps és éljenriadalban tört ki. De a java csak ezután következett. Színészek és közönség nemzeti zászlók alatt bejárták a várost s a Kossuth-nóta éneklése mellett tüntettek a Bach-hivatalnokok ellen. A középületekről leszedték a gyüölött kétfejű sást s a fekete-sárga kapukat bemocskolták. S ami hallatlan volt az időben: macskazenét rendeztek a megyefőnöknek, közben beverték ablakait.

S ez minden héten vagy minden alkalommal ismétlődött. A színházi cigány — néhai jó Erdélyi Náci — minden estén félt, mi lesz előadás végeztével. Mert a polizei minden műsoron kívüli hazafias zeneszámért irgalmatlanul ráhuzta másnap az 50 frt birságot. Nagy Sándor ezen úgy segített, hogy végigházalta a páholycokat s földszinti zártszékeket s előre összegyűjtötte a szegény cigánynak az 50 frtokat. A közönség ujjongott és fizetett, a polizei dühöngött s hűségesen beseperte az 50 frtokat, csak a cigány vágott keserves arcot, miért ő vetett s a német aratott.

December 10-én, — a főbb tüntetéseket sorolva elő — Mátyás királlyá választását játszották, nem célzatosság nélkül. A színültig megtelt ház a színészek minden hazafias szavánál lángra lobbant. A nők kendőiket lobogtatták, a férfiak darutollas kalapjokat lenggették a királyválasztás jelenete alatt, mely után a cigánynak a Rákóczi-indulót, Szózatot s Hymnuszt kellett játszania, a közönség pedig felállva helyéről, a

színészekkel együtt énekelte a magyar nemzet imádás dalait.

Isméltődött december 22-én, amikor a kis alkotmány alatt főispánná kinevezett Tomcsányi József tiszteletére diszelóadást rendeztek. A nők magyar viseletben, férfiak diszmagyarban, kardosan, kócsagtollas kucsmában jelentek meg a nemzeti zászlókkal diszített színházban.

Az új főispán érkeztekor kitört már a lelkesedés. A Rákóczi induló után alig kezdhettek az előadáshoz. Nem is szini előadás volt ez, hanem glorifikálása az 1848. vívmányainak. Az 1848-at ábrázoló néma képlet után a személyzet diszmagyarban a Rákóczi indulót énekelte, majd ismét néma kép következett: Magyarország nemtője emelvényen, egyik kezében hatalmas nemzeti zászló, másikról lehulló bilincsek s lábainál 1848. évszám ragyogott. A felhőkből angyal ereszkedett alá, kezében a »Haza« jelszóval. Befejezésül a Szabadság, egyenlőség, testvériség allegóriája. — A szivekben a hazafiui láng magasán lobogott s a benső nemzeti ellentállás erősödött minden magyarban.

A lelkes tüntetés ismétlődött 1861. január 1-én a »Szigetvári vértanúk« előadásán az eskü jelenet alatt, mikor is az egész közönség egy karban énekelte a Szózat-ot a színészekkel. Január 5-én az »Országgyűlési Szállás« után tablókat mutatott be a társulat »A nemzet nagy halottai,« s »A nemzet őrszellemei« címen. Abban a szabadság vértanuit, emebben a hontalanná vált emigránsokat személyesítvén. A közönség sirt a jelenetek alatt.

Február 25-én »Gritti« után a Klapka indulót követelte a közönség, melyet a cigány eljátszott kétszer, háromszor s számtalanszor, úgy hogy a közönség még éjfélkor is színházban volt.

Március 9., 10. és 11-én háromszor egymásután folyton telt ház előtt került színre II. Rákóczi Ferenc fogsága. A deszkabódé három éjjel rengett a taps és éljenvihartól, a hazafias lelkesedéstől.

De legvakmerőbb vállalkozás volt március 15-dikének megünneplése. Molnár ezt is megmerte cselekedni. Amint elszavalta Jókai »Petőfi keresők« c. hazafias versét, frenetikus taps és éljenzésben tört ki a publikum. Utána »II. Rákóczi Ferenc fogságá«-nak 5-ik felvonását adták elő, majd a teljes személyzet, magyar öltözetben, a közönséggel együtt a Hymnusra gyujtott rá; végezetül pedig a Klapka indulót követelte s játszatta el.

Megujtaltak a tüntetések Munkácsi Flórának március 17—24-ig terjedő vendégföllépései alatt. Különösen bucsu fellépésénél a »Szilágyi Erzsébet« és »Magyar hölgy« elszavalása után; a Szózat zárta be a napot.

Soha ily dicsőséges lapjai nem voltak s talán nem lesznek Szegeden a magyar nemzeti színművészetnek, mint ebben az 1860—61. évben. Színészek, színésznők, közönség, igazgató s zenekar egy érzéstől voltak áthatva s titkon egy célt szolgáltak: a magyar nemzeti érzést. Színpad s nézőtér egybeolvadt a nemzeti géniusz imádatán s a rivalda eltűnni látsozott. A hazafias érzés oly nagy volt, hogy pl. Szabó Amália színésznő soha nem viselt a színpadon más ékszert, mint azt az aranyba foglalt fafaragványt, melyet egy politikai rab kufsteini synylődése alatt készítet s neki ajándékozott.

S a haza mellett nem feledkezett meg a közönség a nemzet nagy szellemeiről sem, akiket másutt, mint a színházban nem ünnepelhetett vagy nem gyászolhatott, nem sirathatott meg. Itt rakták le lábaikhoz az elismerés babérkoszoruját.

Már 1859. okt. 27-én fényesen ünnepelte meg a színház Kazinczy Ferenc születésének 100-dik évfordulóját, 1861. febr. 6-án Kisfaludy Károly emlékének s február 9-én Petőfi nagy szellemének áldozott. Széchenyi István s Teleky László grófok tragikus halálán a Színházban kesergett. A 48-as félistenek, a Dugonics szobor s magyar írók javára fényes előadásokat rendezett.

A Molnár-aera oly mély nyomot vésett a közönség lelkébe, hogy feltámasztotta a régi műkedvelő társulatot, mely nem egyszer a színészekkel együtt lépett színre. De nemcsak az ábrázoló, hanem az íróművészetre is serkentette Szeged polgárait. Itt időzése alatt, ami az időben ritkaság számba ment, — három szegedi termék is került színpadra: Rábaközy János »Hontalanok« c. népszínműve, Kemény Nándor »Ál-vőlegény« c. vígjátéka s egy ismeretlen szerző »Szegedi kupec« c. népszínműve. Az akkori színműíró nemzedékből senki se él már, a műkedvelők közül is csak négyen: Szabados Jánosné sz. Bérczy Paula, Babarczy József, Endrényi Antal és Nagy Sándor.

Molnár bucsuztatása megfelelő volt sikeres működésének. A város képviselő testülete a febr. 4-diki közgyűlésen 500 frt segélypénzt szavazott meg részére »tekintetbe véve ittműködése egész ideje alatt különösen hazafias törekvéseit . . .« A szegedi hölgyek pedig febr. 18-án 80 frtot adományoztak neki e sorok mellett: »méltányolva Önnek nemzeti színművészetünk iránt tanusított fáradhatatlan buzgalmát, egyszersmind figyelembe véve az előtte álló nagy feladatot Budán . . .« Molnár ugyanis, szegedi sikereiért a budai színházat kapta meg nyárra, ahol a nemzeti szellem zászlaját volt hivatva kitűzni s lobogtatni.

Még Molnár idejövetelekor pendítette meg Csermelényi Iván tanácsnok a szegedi állandó színház eszméjét s a színészet állandósítását. »A vidéki színészet, — írja — hazátlan. Fizetésök a nyomor, nyugdíjuk az elhagyatottság.« Állandó színházat, színbiztosítást s színi szövetséget követel Szabadkával vagy Kecskeméten. De hát ez mind csak terv maradt.

Molnár után magyar lantosok keresték föl a színházat. Április 2-án Lisznyai Kálmán s Vahot Imre a Petőfi szobor javára hangversenyt rendeznek s Lisznyai »Szeged népe« c. alkalmi versében így apostrofálta Szeged népét:

Magyarország arca, ősi
Tekintete, vonásai,
Szabad szelleme, jelleme,
És nemzeti szokásai
Mind képviselve vannak itt,
Ez a faj véred, sajátod;
Szegeden, mint egy tükörben
Az egész országot látod.
Szeged népe a Tisza mentébe'
Ős Attila, Lehel, Árpád népe.

Augusztus 7-én Lendvay Mártonnak »II. Rákóczi Ferenc fogságá«-ban történt vendégszereplése alkalmából a kiritika így ír, ami jellemzi az akkori viszonyokat: »A nagy csillár 2 lámpája már az első felvonás alatt elaludván, az előadás végéig folyton füstölgött. Ezek példáját jelenetenként a többi lámpák is követték, úgy hogy a 18 közül utoljára csak egyetlen egy pislogott; hogyha a feljött hold a kis ablakon be nem kandikált, regényes setétben nem láttuk, csak éreztük volna magunkat.«

Ugyan a mai finyás közönség mit szól ehhez?!..

A Molnár-aera után csendesebb idények következtek, természetesen gyengébb vezetéssel s gyengébb társulatokkal. Erre való tekintettel már 1860. aug. havában a belvárosi kaszinó »szini-bizottmányt« alakított: Kemény Nándor, Kempelen Győző, Maygraber Ágost, Neskovics György, Szabó Imre, Szivessy József és Vidovich Imre személyében, akik bérletek gyűjtésével foglalkoztak s nem egy társulat kátyuba jutott szekerét kiségették.

1861. nyarán Szabó József és Filippovics István társulata, 1861. őszén s telén Nyiri Györgyé, majd Takács Ádámé, 1862. elején Szigeti Imrée, nyáron Hubai Gusztáv, télire Láng Boldizsáré jelentek meg Szegeden. Ez utóbbi vezette be az Offenbach operettek: Eljegyzés lámpafénynél, Orfeusz az alvilágban, Varázs hegedű, Fortunio mester bájdala, Varázsfiatol stb. darabokkal.

Az 1863. év még kedvezőtlenebb volt az aszály miatt s Szabó-Filippovics társulata csak tengődött. Télire Latabár Endre kereste föl Szegedet s itt maradt 1865. nyárig. Ebben az évadban épült föl az ujszegedi nyári szinkör, melyet azóta nem tudunk halottaiból föltámasztani.

1865—66-ban Kocsisovszky Jusztiné, 1866—67-ben Hubai Gusztáv, 1868—70-ben Aradi Gerőé, 1870—71-ben Mosonyi Jakabé lesz a színház, majd Sztupa Andoré és ismét Aradi Gerőé.

A nagy árviz előtti időben, 1879-ben Aradi Gerő társulata játszott, de március 12-én ez is földönfutó lett Szeged népével együtt.

A rekonstrukció alatt, 1883. tavaszán a fényes multu »deszkabódé« csákányok alá került, de már készen várta a muzsa-hadat az új kőszínház, ragyogó külsejével s minden kényelmet kielégítő belső berendezésével.

Itt vagyunk. Az új, fényes palotában. Más a társulat, más a közönség, mások az írók. Az akkoriak haló porukban pihennek már. Ki itt, ki ott. A vezető alakokból csak mutatóba van még köztünk egykét galambósz-fejű pátriárka, akiknek pápaszemfegyveres szemei felvillanak, ha erről a korról beszélnek. Ők is lassankint, egyenkint itthagynak bennünket. De nem visznek el mindent magukkal: a lelküket, érzéseket, véreket itt hagyják, nemzedékről nemzedékre s ez a kincs az, mely hazaszereteten s lelkesedésben gazdagon tartja Szeged népét.

Zárai magyar emlékek.

Az Árpád-ivadéku királyoknak s az Anjouknak magyar nemzeti politikája a Balkán felé irányult. Keresték elsősorban a biztos déli határokat, amit csak a tenger adhatott meg, de keresték a kereskedelem és ipar piacait is, melyre az országnak nagy szüksége volt. Ezért Kálmán király elsősorban (1091) Horvátországot, mely a mainál nagyobb volt, foglalta el, azután Dalmáciára vetette szemét.

Ez a Balkán-politika, mely magyarországot több századon át irányította, a mohácsi vészszel teljesen megszűnt s ha Andrassy Gyula gróf fel nem ujitja, talán ma is alszik. Mert Bosznia-Hercegovina megszállása szinte folytatásául látszik a régi magyar Balkánpolitikának.

A Balkán-politika egyik támpontja Zára volt. A parti tartomány legnagyobb, leggazdagabb s kereskedelmi szempontból legfontosabb városa. Ezért a városért igen sok magyar vér folyt, s az érte hozott áldozat nagyságát ma nem is tudjuk mérlegelni. Velence éppen oly jogot formált rá, mint Magyarország s Velence akkor hatalma tetőpontján állott. Nehéz volt eme küzdelem. De megkönnyítette az, hogy Zára polgársága hűséggel viseltetett a magyar állameszme iránt s gyűlölte Velencét. Mert különbséget tudott tenni a két fenhatóság között. Magyarország kiváltságait, szabadságát épségben tartotta, polgárai jólétét fokozni iparkodott, Velence ellenben zsarnokoskodott fölötte, jogaiban minduntalan megcsorbitotta s kalmár politikájával kiölte a zárai szivekből a szeretetet.

Mai nemzetiségeink példát vehetnek a régi Zára polgáraitól. Megbecsülhetnék azt a szabadságot, me-

lyet nekik megszereztünk, akaratuk ellenére s meggyőződhetnének róla, hogy egyedül a magyar nemzet szabadságszeretetében üdvözülnek.

Kálmán király terve volt Dalmácia és Zára meghódítása. Hogy Velence ellen szövetségest találjon, feleségül vette a sicíliai gróf leányát. 1105-ben már el is foglalja Zárát, Trau-t s Spalatot. Zárának nyomban széleskörű autonomiát adott s régi jogait, szabadságát biztosította. Tíz év múlva Zára ismét Velencéé, kinek a város birása életkérdés volt, mert a lagunai építkezéshez szükséges faanyagot csakis innen szerezhetette be. másrészt kalandos kalmár szellemű vállalataihoz szüksége volt a bátor zárai hajós népre. 1117-ben II. István király iparkodik visszafoglalni, de eredménytelenül. Hat év múlva Dalmácia, Zára kivételével, ismét magyar kézen van, de 1125-ben Velencéé az egész tengerpart.

III. István 1152-ben 30.000 emberrel indul Zára visszavételére, ami sikerül is neki. Zára önként meghódolt, a király pedig megerősíté polgárainak jogait. 1170-ben Zára megint Velencéé.

III. Béla visszafoglalja a várost s erős fallal veszi körül, hogy Velence támadása ellen biztosítsa. Dalmátiai bánul kinevezi Dénest, spalatói püspökké Pétert s így az egész partvidéket Magyarországhoz csatolta.

A keresztes háboru miatt Velence kibékült a magyar királlyal, de 1190-ben ismét megrohanja Zárát, mely alkalommal Trau-nál véres tengeri ütközetben Velence elveszti a csatát. Zára magyar kézen marad. 1193-ban a híres Dandolo doge ostromolja ismét, de sikertelenül. Végre 1202-ben a keresztesekkel foglaltatja el a várost Velence s bár a pápa kiátkozta a kalmárlelkű Velencét, mégse adta vissza Zárát Magyarországnak, hanem falait leromboltatta s a szemben lévő kis szigeten várat emelt, hogy onnan sakkban tartsa a várost. E vár romjai ma is láthatók.

II. Endre örökre lemondott Záráról, amiért Spalatóból a velencei gályák elvitték hadát a szent földre.

Ezenfelül még minden gályáért 500 márka vitelbért fizetett.

IV. Béla 1241-ben Zárába menekül a tatárok elől s onnan hazajövet, fényesen megajándékozta a várost s falait újra felépítteti. 1243-ban a város ismét Velence kezébe kerül s az 1244. évi béke értelmében kezében is marad, de vámjövödelmének kétharmadrésze a magyar királyt illeti.

Az Árpádok kihaltával Zára az Anjouk mellé áll, mert mint a pápa védenccitől, ezektől reméltek segílyt a gyűlölt Velence ellen. Róbert Károly többször vezetett Dalmáciába sereget, de amint hadait visszavonta, csak Velence maradt ott a tényleges birtokos.

Nagy Lajoshoz követeket küldött Zára s kijelentette, hogy a magyar koronához kíván csatlakozni. Velence bosszuért lihegett. Nagy sereget vezetett a város alá, s be is vette Zárát. Ekkor már nagyban dolgoztak a velencei aranyak. A győzelem dacára Velence Zára birtokáért 60.000 s Dalmáciáért 100.000 aranyat ajánlott föl a magyar királynak. Lajos azonban nem tágitott s úgy, ahogy lehetett, segítette Zárát. Ámde ebben a 16 hónapos ostromban ismét Velence maradt a győztes. Ezt az ostromot (1346) Tintoretto egyik remek képe örökíti meg, mely a velencei doge palota egyik legnevezetesebb műkincse.

Lajosnak igen fájt Zára elvesztése s már 1357-ben követséget küldött (zárαιakkal együtt) Velencébe, hogy a várost s tengerpartot adják vissza Magyarországnak. A tárgyalások megakadtak, miért is még ez évben Lajos fegyverrel vette vissza a várost.

Velence ereje megtört. 1358-ban békét kötött Lajossal, melyben örökre lemond Dalmáciáról s Záráról. Ettől fogva Zára jó ideig boldog nyugalmat élvezett s a magyar szent korona fénye az ő területét is besugározta.

Ebből a korból, Nagy Lajos korából, maradtak hátra Zárában a legszebb, legértékesebb magyar emlékek, melyekre a zárαιak ma is büszkék.

A városnak a tengerből magasan kiemelkedő falai, melyeket IV. Béla építtetett újra a tatárdulás után, jórészt máig épen maradtak. Különösen a keleti és északi részen. Az északi falakat most bontogatják s a várost erre fejlesztik. A nyugoti falak már le vannak bontva s ez oldalról impozáns palotasor húzódik végig a moló előtt. Délen, ahol csatornát emeltek a magyarok, mellyel a tenger vizének beeresztésével a várost szigetté alakíthatták át, szintén egész épségökben állanak a falak, sőt a felvonó hid is sértetlen. Sok helyütt a 8—10 méter magas falakba a kőből kifaragott magyar korona és cimer van beillesztve.

Velencére csak a hatalom s zsarnokság jelei emlékeztetnek. A felvonó hid fölött óriási szárnyas márk-oroslán büszkélkedik, a piac közepén pedig ormóttan velencei szégyen oszlop emelkedik, még most is rajta vannak a bilincsek, melyekhez a szerencsétleneket kikötötték.

Az 1358. évi békekötés után Nagy Lajos király meglátogatta a várost. De nem jött üres kézzel, hanem — mint a lovagias magyar királyok mindig — bőkezű ajándékkal kedveskedett a hü Zárának. Védőszentjüknek, Szent Simonnak hamvait hozta magával egy remekművü ezüst koporsóban elhelyezve.

A koporsó ma is a főszékesegyház főoltára előtt van elhelyezve s két bronz angyal tartja, úgy hogy szinte a levegőben látszik lebegni. Az értékes emlékmü 2 méter hosszú, 80 cm. széles és $1\frac{1}{4}$ méter magas. Tiszta vert ezüsből milanói Ferenc mester készítette. Oldalain remek dombormüvü faragványok vannak Zára s a magyar királyok történetéből. Két végén az anjou s a magyar országos cimer büszkélkedik, teljes alakzatában. Egyik relif kép Nagy Lajos bevonulása Zárába; gályákon köt ki a magyar király s a kapu előtt a zárai polgárok hódolatát fogadja. A falak, szönyegek mind anjou-cimerrel ékeskednek. Egy másik oldalon Szent-Simon csodatette van megörökítve, majd a magyarország történetében

nagy szerepet játszott durazzói hercegek domborművü arcképeit találjuk rajta.

A templomszolga, aki a templom régiségeit mutogatja, büszkén hajtogatja: ungheresi, ungheresi . . . Előszedi a pompásabbnál pompásabb egyházi edényeket, tömör arany s ezüstből, a gazdag hímzéssel ellátott misemondó ruhákat, melyet egytől-egyig magyar királyok, királynék adományai.

Meghatottsággal lépünk ki a templom küszöbén. Mennyi véres és dicső magyar emlék fűződik ezekhez a tárgyakhoz. S a záraiak mind, mind elfeledték már ezeket.

Az utcákon járkalunk. Szűk, szurtos kis házacs-kák tornyosulnak föl szorosán egymás mellett. A város egyik legrégebbi részében vagyunk. A keskeny kapubejárat fölött két faragott kődiszitmény van: egyik az anjou hármás lilium, másik a magyar országos cimere . . . S ez meg is ismétlődik minden második, harmadik régi háznál. De csak emlék, semmi egyéb . . . Mert Zsigmond alatt 1389-ben Tvartkó bán kerítette hatalmába Dalmáciát, mialatt ő a német császárságot igazgatta, Hollós Mátyás szintén nyugot felé volt elfoglalva s az anjouk Balkánpolitikáját, bár taktikai okokból, nem folytatta.

S következett a mohácsi vész, ahol minden elveszett. Ott esett el az aurániai perjel is, Dalmácia hiteles helyének s a magyar királyok okmánytárát kezelő kolostornak feje. Ezzel örökre elvesztettük Zárát is, Dalmáciát is. Mert noha jogilag a mienk, tényleg azonban Ausztriához tartozik.

Ujabbán a nagy horvát álmodozók iparkodnak a dalmát-hiveket megnyerni s bevonni őket ábrándjaik körébe. S úgy látszik a dalmátoknál erre megvan a hajlandóság. Elfeledték a történelmet . . . . Meg azután mi sem törődünk többé se Zárával, se Dalmáciával.

Egy darab Olaszország.

— Velence. Pádova. —

Nem akarom én fölfödözni Olaszországot, még azok előtt sem, akik nem ismerik. Legkevésbé Velencét vagy Pádovát. Hisz alig van turista, aki be ne kukkant volna egyik vagy másik városba. De itt is benyomásaimat jegyeztem föl. Talán elmondok egyetmást olyat, amit más nem vett észre. Ha ismerős dolgokat beszélnék, mentsem az a nagy szeretet, melyet e városok régi dicsősége, nagysága, művészete iránt érez mindenki — köztük én is, — aki a szépet szereti

Keserves az, amit az utazó szenved, aki először száll tengerre s vihar éri el. Hajónkat Póla irányában, úgy éjféltájban, erős Sirocco kezdte csapkodni. De ha csak a hajót csapkodta volna! Paskolta az Adria kék hullámain is úgy, hogy hajónk ugyan csak nyöszörgött belé. Eszembe jutott annak a magyarnak huzakodása, aki sehogy sem akart tengerre szállni. S mikor kérdezték tőle miért, azt felelte: mert a víznek nincs gerendája!... Hát csakugyan nincs. Mert szép nagy hajónkat úgy hányta a vihar, mint egy kisebb lélekvesztőt a mi szőke Tiszánk felkorbácsolt hulláma.

Sokszor olvastam már a tengeri betegségről, de csak most láttam először. Átélni nem éltem át; tudja Isten miért, — megmenekedtem tőle. Mondhatom nagyon kellemetlen benyomást tesz az emberre. Jobbról-balról nyögő, jajveszékélő alakok, sápadt arcok, révedező szemek, félénk tekintetek... A kis hajóinasok meg vigasztalják a betegeket s közömbös arccal mondogatják: Signora ez semmi, de mikor mi is megkapjuk, az ám a valami. S igazuk lehet.

Reggel 7 óra körül érkezünk meg Velencébe. Távolról feltűnik a Piazzetta két hatalmas oszlopa s lassan-lassan kibontakoznak a »bella Venezia« méltóság-
teljes körvonalai. Mindenki a fedélzetre siet. Nincs már egy betegünk se. A Velence-láz egyszerre meggyógyította valamennyit. Horgonyt vetünk, az egészségügyi emberek megvizsgálják az iratainkat, néhány perc múlva megérkeznek a vám emberei (vulgo: fináncok), átkutatatják a bőröndöket, nincs-e csempészett áru s annak jeléül, hogy minden rendben van: bélyeget ragasztanak táskánkra. A gondolieri-k már kiabálnak hajónk körül, veszekedve egy-egy utasért. Tíz perc alatt a Hotel Bauer terraszán szürcsöljük a rosz tejből készült híg kávé, ennénk ha birnánk a keletlen süteményre mázolt savanyu mézet s rosz vajat. Bevezetésnek a koszt elég mutató. De hát ez mellékes. Fő a látnivaló.

Elindulunk. S a merre tekintünk, mindenholnan egy szép, dicső mult pompás emlékei kánkálnak reánk. Hova mennénk máshova, mint a Piazzá-ra, Velence büszkeségére, a Márk-térre. Megilletődve esik szemünk tekintete, hol a Palazzó Reale-ra, hol a Márk-templom impozáns homlokzata, hol az Óratoronyra, hol a Canpanile összeomlott romjaira, hol a Doge palota kapuzatára. A szem nem győz nézni, a lélek nem győz betelni a sok művészi benyomással. Mindenütt művészet és pazar gazdagság!... Tíz centesimiért galamb-eleséget veszünk s megetetjük a tér történeti nevezetességű galambjait, melyek oly szelidek, hogy kezedre röpülnek azért az egy-két szem ennivalóért.

A templom sarkán megfogadjuk vezetőnek a derék öreg Guiseppe Bonatót, a 10-es számú Facchino patentato-t, kinek előnye, hogy németül is tud s már számos magyar turistát kalauzolt, miről kitűnő bizonyítványai vannak. Egy lira óradijért hadarja el Velence összes nevezetességeit, de egy perc alatt úgy, hogy csitítani kell: ne siessen, még holnap is itt maradunk.

Első sorban a Piazzetára vezet s megmutatja a Doge palotát, ezt a remek tiszta góth stílusú, impozáns épületet, melynek karsu alsó oszlopsorozata s emeleti loggiája feledhetetlen lesz az utas előtt. A Márk templom melletti kapun belépve, feltűnik a falba illesztett tábla, mely az 1866. évi népszavazás eredményét örökíti meg. Természetes, az egész lakosság az Olaszországhoz való csatlakozásra szavazott. Az udvaron két remek bronzból készült XVI. századbéli kut ragadja meg figyelmünket. A főlépcsőn — Scala dei Giganti — az első emeletre jutunk. E lépcsőkön hajdan csak az aranykönyvbe — libro d'ora — bejegyzett nobilek járhattak föl.

S a csodálkozás halk moraja hangzik föl, amint az egyes termekbe jutunk. Mennyi pazar dísz, kincseket érő festmény és régiség összehalmozva! Minden darab ugyyszólván egy-egy lapja a nagy multu közlársaság változatosságokban gazdag történetének. A termek oldal- s menyezetfestése, s a falakon függő legtöbbször nagyméretű képek Velence fénykorának leghíresebb művészeit dicsőítik. Legtöbb festés Paolo Veronese, Tintoretto s Tizian ecsetje alól került ki. Talán rajz és színezés tekintetében valamennyi között legszebb s legértékesebb Paolo Veronese »A lepantói győzelem« (1571) című vászna. Méretre pedig legimpozánsabb a nagy tanácsteremben — Sala del Maggior Consiglio — Tintoretto »Paradicsom«-a. Hossza 22, magassága 8 méter. A világ legnagyobb vászna. Ugyan e teremben több magyar vonatkozású kép is van: Vicentino »Zárát megostromolják a keresztések« s Tintoretto »Zára átadása« c. festmények. Mindkettő a záraiak s akkori urok, a magyaroknak a velenceiekkel, illetve ezek dogejával, a híres Dandolo-val való harcát tünteti föl. A szomszédos Sala dello Scrutino-ban még Tintoretto »Zára bevétele« (1346) c. híres képe függ. Ez ütközetben veszítették el Zárát a magyar királyok úgy látszik örökre. Egy előző terem falában — Sala dei Tre Capi — a folyosóra kis nyílás van törve s a folyosó felől egy nyi-

tott száju oroszlánfej domborodik ki. E nyiláson dob-
ták be a hírheft tizek tanácsa részére a titkos felje-
lentéseket. Majd a dogek lakásán át a 350.000 kö-
tet s híres kéziratokból álló Márk-könyvtárba, to-
vábbá az archaeologiai muzeumba jutunk. Itt egy
térkép (Fra Mauroé a XV. századból) köti le figyel-
münket, mely oly pontos, hogy még Szegedet is rajta
találtuk, mellette Marco Polo híres tengeri utazó arc-
képe van, ki első izben utazta be az egész világot.

Lépcsők vezetnek le a hörtönökbe, hol Marino
Falieri, a szerencsétlen vértanu doge fekhelyét muto-
gatják.

A híres sóhajok hidján — Ponte dei Sospiri —
átjutunk a sokat emlegett ólom kamrákba. Biz eze-
ket kedvesebb dolog most tanulmányozni, mint ak-
kor benne raboskodni volt.

Lejövet a Piazzetta két oszlopa ragadja meg fi-
gyelmünket. Egyiken Márk szárnyas oroszlána, (XV.
század), a másikon szent Tódor krokodilusa. (XIV. szá-
zad). Előbbit nagy Napoleon Párisba vitette s mire
visszakerült, valódi drágakövekből készült szeméit
üveg utánzattal cserélték ki.

Néhány száz lépéssel tovább megállunk a Márk
templom homlokzata előtt, hogy csodáljuk, bámul-
juk szépségét, pazar mivoltát. Már föl se tűnik, hogy
fehér márvány kövezeten járunk . . . A templom előtt
emelkedik három művészi bronz zászlótartó, melyekre
ünnepélyes alkalmakkor Cyprus, Kreta és Morea, a
három hódított tartomány zászlóját vonták föl. A
homlokzaton a történeti nevezetességü négy aranyo-
zott bronz ló — Quadriga — melyeket Napoleon
szintén elvitetett Párisba, s csak bukása után kerültek
vissza.

A templom padozata a legtökéletesebb mozaik.
Szinte sajnálunk rálépni. Öreg barát jön elébünk s
tálcán szent Márk emlékérmeket kínál. Egy liráért
kiveszünk tiz darabot.

Amerre a szem tekint, oltár, szószék, ablak, min-
den a legbecsesebb műemlék, igazi művészet terméke.

A főoltáron — Pala d'oro — az üdvözítő életéből vett jelenetek gyönyörű emailmunkákban vannak megörökítve.

A keresztelő-oltárnál egy gránit-tömb tűnik föl, melyet a velenceiek 1097-ben a Tábor hegyéről hoztak. Állítólag e kövön ülve prédikált Jézus.

A lélek áhítatba merül a szeretet vallásának e gazdagon diszitett helyén s felemelkedik a mennyei tisztaságig. S eltűnődöm: az a nép, mely Isten dicsőségére ily fényes hajlékot emelt, hogy követhetett el annyi gonoszságot, annyi embertelenséget, amennyit elkövetett s hogy onthatott ki annyi vért egyedül a hatalomért és dicsőségért. Vagy tán bűneinek engeszteléseül emelte a drága hajlékokat? . . .

A Piazzán még az óratorony — Torre dell' Orologio — bilincseli le figyelmünket. A turisták egész serege várakozik az óra végére, amikor a két bronz ember a tetőn kiüti a nagy harangon az óra számát. Szinte törpének látszik ez a különben remek alkotás az imént elhagyott Márk templom után. Pedig gyönyörű munka. Nemcsak az órát, de a napot, holdváltozásokat s az állatjegyeket, sőt fontosabb ünnepeket is mutatja. Inkább naptár, mint óra.

A Campanile-nek már csak romjait láthatjuk. Még romjaiban is impozáns.

A térről felkanyarodunk a királyi palota — Palazzo Reale — elé. A kapuban két csupaszképű fehér kamáslis katona silbakol. Herkulesi alak a kapus, aki udvariasan vesz át botot, ernyőt, jó borraivaló reményében. Végigjárjuk a palota minden termét. Egyik szebb mint a másik s a butor, meg a fölszerelések egy-egy szobában a legtéljesebb összhangban vannak.

Majd lesietünk a molóra, hol élénk taglejtéssel fogad a gondolieri. S indulunk a Canal Grand-on Venecia legbüszkébb utcáján végig. Szinte furcsa az a széles utca viz-kövezettel s hajó-kocsikkal. Balról csakhamar a Santa Maria della Salute (üdvözlégy Mária) templom óriási kupolája tűnik szembe, jobb

oldalón meg a fényesnél fényesebb paloták. De hová tűntek egykor büszke, gőgös nobili lakói? Hová tűntek belőlök a becsvágó, ékszerek s drágaságoktól csillogó asszonyai és leányai? Ma csupa szegénység és nyomor ri le a legfényesebb épületből is. Hulló vakolat, repedező falak, törött ablaktáblák mögül kikandikáló ruhaszáritó kötelek, rajta mosott fehérneművel . . . Mult és jelen, mily kiáltó ellentétben!

Föllebb van egy sorban a szépművészetek palotája — Accademia di Belle Arti —, Palazzo Rozzonico, a legtisztább renaissance stylusban, majd a sokszor megénekelt Rialtó-híd (XVI. század), Palazzo Ca d'oro, a legszebb goth építmények egyike, csupa arany s ragyogó diszitással, a Palazzo Pesaro szép barokkstylusban, s legvégül a Fondaco dei Turchi a török kereskedők egykori szállás helye, és a híres Palazzo Vendramin-Calergi, melyet műépítészeink ma is oly szívesen utánoznak.

Szinte szédül az ember feje ennyi építészeti remekmű látására. Összeolvadnak előtte markans szépségek, impozáns méretek s álomnak tűnik fel a valóság.

Visszajövet a Frari-templomot nézzük meg Canova és Tician híres emlékművéért. Amaz remek fehér márvány alkotás, emez pedig a színompázó festészet remeke.

Tovább . . . tovább . . . szinte hajtja az embert a sok művészi szépség s remek alkotás és mohón falja a temérdek látni valót.

Visszajövet bemegyünk a velencei középkori festészet leggazdagabb tárházába, a szépművészetek palotájába — Palazzo di Belle Arti — melynek gyűjteménye kincseket ér. Visszafojtott lélekzettel bámuljuk azokat a remek eredeti festményeket, melyeknek gyarló utánzatait otthon mindennap látjuk.

A világ legnagyobb kincsesháza. A középkor legnagyobb festő-szemlémeinek örök csendélete. S mégis, mintha a vásznak, az alakok megelevenednének

s beszélnének, hozzánk régi fényről, régi dicsőségről és sivár jelenről.

A velencei festőművészet őskorából: Murano, Vivarini, Bellini, Carpaccio stb. A fénykorból (XIV—XVI. század) pedig Tizian, Palma Vecchio, Rocco, Marconi, Bonifacio és Paolo Veronese, Veneciano, Tintoretto, Raffael, Leonardo da Vinci stb.

Csak egy-két darabot ragadok ki ebből a rengeteg gyűjteményből, melyeket nem győz a szem csodálni s a lélek befogadó képessége szinte szűk élvezni.

A képek legtöbbször a hitvilágból, a szent család s Jézus életéből, cselekedeteiből, csodatételeiből, halála és föltámadásából van merítve.

Tizian csodaszép »Mária mennybemenetele« üdítőleg hat lelkünk érzésére; ugyszintén »Mária templomba menetele«, »Siró asszonyok Jézus sirjánál« c. pompás színezetű képei. Tintoretótól »Jézus föltámadása,« s »Levétele a keresztről«, »Madonna«; a legremekőbb alkotások. De vége-hossza nincs a legművészebb festményeknek.

Visszamegyünk a Canal Grande-ra s előbb a Santa Maria della Salute, majd át a San Giorgio Maggiore sziget templomába. Legnagyobb meglepetésünkre a templom főhelyén magyar nemzeti zászlót találunk s alatta márványba vésett magyar feliratot. A szent Gellért püspökünk vértanui halálának 900 éves fordulójára alkalmából Desseffy Sándor egyházfőnk által vezetett zarándoklat emlékére. E templomban volt kitéve napokon át szent Gellért koporsója, melyet Muranó szigetről hoztak át. A templomhoz csatolt Campanilére, mely ma Velence legmagasabb Campanileje, fölme gyünk s onnan élvezzük a város együttes szépségét.

Visszajövet a moló-ra, már vár a fürge kis vaporetto, mellyel negyedóra múlva a Lidon, Velence híres fürdőhelyén vagyunk. Szinte jól esik kocsit meglovat látni. A fürdőtől azonban többet vártam. A szállodák s épületek csinosak, a parkok rendezettek, de maga a fürdő épület bizony nyomorult fa-alkot-

mány. A teraszon félve lépkedünk, mert attól tartunk, hogy leszakad alattunk. Lubickoló alakok futkároznak a félméteres vízben s örvendeznek a rengeteg hullámcsapásoknak. De csakis ennek, mert vize bizony sekély. Leülünk kávézni, de a tej élvezhetetlen. A sütemény nem különben. Szegény Guiseppe Bonató kalauzunknak mind az öt adag rossz kávé meg kellett innia. Az asszonyok ugyanis azt határozták, hogy ne vesszen kárba. Akkor pedig el kell fogyasztani. S aki elfogyasztja, az nem lehet más, mint a szegény kalauz. Neki meg — ő mondá — jól is esett.

Halálra fáradtan, kimerülve érünk haza; fél órát pihenünk s ismét tovább . . . tovább . . . Mert az idő a szó szoros értelmében pénz.

Lemegyünk a Riva degli Schiavonira s végig sétáljuk Velence Dunapartját. Utunkba esik Viktor Emanuel lovas ércszobra, majd eljutunk a híres arzenálig s nagyjában megtekintjük, amit az idő rövidsége megenged. Pedig ennek az óriási telepnek napokat lehetne szentelni. Gyönyörű a bejárat előtti négy antik márvány oroszlán. Bent a muzeum, fegyvergyűjtemény s a hatalmas dokkok kötik le bámulatlunkat.

Este a Canal Grande-on serenade van kivilágítással. Már a kora esti órákban száz meg száz gondola lepi el a széles csatornát s a gondolierik lár-mázva, énekelve, kiabálva nyilsebesen vezetik keskeny, hosszú járműveket. Minden percben attól félünk, kifordulunk. De az ő ügyességök az összeütközést kikerüli.

Gyönyörű álmkép az egész. Uszó hajókon zenekarok játszanak, népénekések olasz dalokat énekelnek, körülöttük kivilágított paloták s a víz örökké csobogó hullámai s még a hold se hiányzik.

Ezeregyéjbe illő kép!

De menjünk pihenni, ha ugyan ennyi izgalom után az ember pihenőre hajthatja le fejét. A másik nap Pádováé, a középkori tudományosság városáé. Az éjét

lefüggönyözött ágyban töltjük, rettegve a vérszopó szunyogoktól, melyek az idegent bizony sokszor összevissza marják. A gyógytárokban füstölőt — chiodi contro le zanzare — tartanak az alkalmatlan férgek ellen.

Az ut Velencétől Pádováig gyorsvonaton vagy $\frac{3}{4}$ óra. A velencei vasut állomásról 3500 m. hosszú hidon — Ponte sulla Laguna — jutunk a szárazra. A hid egyike a technika legszebb alkotásainak. 80.000 vörös fenyő cölöpön épült 222 ívvel s óriási öszszegbe került. Mindent megmagyaráz, ha megtudjuk, hogy másfél millió faragott követ és 21 millió drb. téglát nyelt el a kolosszális építmény. Öt év alatt készült el (1841—46).

A vasut termékeny, buja növényzettel dusan borított síkságon vezet át. Legérdekesebb e vidéken a szőlő művelés. Magasra eresztik a venyigéket, sátor alakú lugast alkotnak belőlök s a fürtök mint szobordiszítmények csüngenek alá a sátorszerű zöld tetőzetről.

Pádova állomása piszkos térre nyílik, a lóvasut 20 centesimiért visz a hosszú, girbe-gurba, szűk utcán, a város főutcáján keresztül. Elsőnek Alighieri Dante fehér márvány szobrát találjuk, ennek az édes szavu s éles tollu középkori nagy szellemnek emlékét. Szembe vele az osztrák uralom egy kis maradéka szégyenkezik: a félig romokban heverő várfal. Piszkos víz folydogálja körül, mintha csobogná az »Italia irredenta« sokszor hallott jelszavát: »morte au Tedeschi« (halál az osztrákokra).

A legközelebbi tér szobra a nagy szabadsághóst, Garibaldit ábrázolja, híres carbonari kalapjával s köpenyegével.

Ismét új tér, ismét új szobor. A lovagias király, az olasz egység megteremtőjének, Viktor Emánuelnek ércbe öntött szobra áll előttünk.

Kár, hogy Pádova terei szűkek s a remekművek nem érvényesülhetnek kellőleg.

Majd a híres egyetem épületéhez érünk, mely a középkorban a tudományszomju ifjuság gyűlhelye s a tudomány igazi vára volt. A magyar tanulók is szívesen keresték föl.

Végső tere a városnak az Arno folyócska által behatárolt óriási, szabályos terület, százados fákkal, parkirozva. Szűk utcán vezet innen az ut szent Antal híres templomához és sirhelyéhez.

A templom a középkori építészet remeke. Köröskörül zsbivásár: szent Antal emlékekkel.

Meghatottsággal lépjük át a nálunk is oly népszerű szent nyugvóhelyének küszöbét s szent áhitat fog el tiszta fehér carrarai márványból emelt siremléke előtt. A hívők ezrei állják és járják körül a szent sirt s magasztossággal száll az ima a kérelmeket oly pazarul teljesítő szent elé.

A márvány padozat a zarándokok sokaságától nemcsak kopik, de piszkolódik is állandóan. Tizenöt percenként egy templomszolga fölsepri a szent Antal oltár környékét, hogy a tisztaság ne csak a lelkekben, de a külsőségekben is meg legyen. Imánk végeztével megtekintjük a régi templom kincseit, művészi becsü képeit, faragványait, szobrait s egy öreg barát elé jutunk, aki rettentően domboru szemüvegen át olvassa a lirákat, melyeket jámbor hívők misékre adományoznak. Misét akarunk mondatni mi is, de milyen nyelven jegyeztessük be? Mondjuk neki »ungheresi.« Ó erre azt feleli »tedeschi?« Mi válaszoljuk »non tedeschi.« Végül latinul állítja ki az 5 lírás nyugtatványt.

A templomból kijövet körüljárjuk az ódonszerű várost, lépten-nyomon régi emlékekkel találkozva. Végül egy cukrászdába telepszünk le, hol pompás tej, kávé, vaj és hidegfélékkel kínálnak. Teje sokkal jobb, mint Velencéé. Meglátszik, hogy itt már föld és legelő is van.

Velence keletkezése visszahuzódik világverő Attila hadjáratainak idejére. Midőn a hun király Aquileját megostromolta s a földdel egyenlővé tette, lakói elszéledtek. S az őskori cölöpépítések mintájára a partmenti laguniákra (apró szigetek) vonultak s építettek, hol biztonságban érezték magukat a támadások ellen. A VIII. században már rendezett közéletet találunk Velencében. Egy választott herceg (Duca, Doge) áll a köztársaság élén, ki egy tanácsadó testülettel kormányozza a halászközből álló községet. A lakosság élelmessége, halászatban s kereskedésben való jártassága s iparkodása csakhamar jólétet teremtenek s az emberek ezreit vonzzák a szigetekre. Közben rendkívül szerencsés harcai voltak a szomszéd városokkal Pisával, Ferrarával, Modenával, Milánóval stb. sőt a távoli Genuával is, miáltal erőben, vagonosságban, tekintélyben emelkedett.

A keleti kereskedelmet Indiából, a csendes óceán fűszer szigeteiről s Persiából Európába Velence közvetítette egész addig, amíg az ozmanok a keleti kereskedelem utját el nem állották. S ez a közvetítés óriási kincsek urává tette Velencét. A keresztes háborúk is jól jövedelmeztek e kalmár népnek, mert a szállítást legtöbbször velencei gályák teljesítették.

A XII. században már átveszi a vezetést a született nemesség (Nobili). Közülök választották a dogét, a nagy tanácsot s szenátust.

Legnagyobb fényét Velence Enrico Dandolo doge alatt éri el (1192—1205), amikor a keresztesek, az ő tanácsára s vezetése alatt elfoglalják Konstantinápolyt s megalapítják a latin császárságot. A köztársaság területe, fénye, dicsősége tetőpontra hágott. Genuát is legyőzi a XIV. században s ezzel — mint egykor Róma Karthágótól — legnagyobb versenytársától szabadul meg s egészen urrá lesz a tengeren.

1310-ben belső lázadás tört ki (Tieboló-féle fölkelés), mely a zsarnok tizek tanácsa ellen irányult. Ezt is legyőzte az uralkodó párt, mely ez időtől még féltelenebbül élt vissza hatalmával. Aranykönyvet

(Libro d'oro) készítettek s ebben összeirták azon nemesi családokat, melyek tagjai hivatal viselésére s kormányzásra hivatottak.

Az ozman uralommal a keresztény világ nem birt megküzdeni, dacára a rendkívüli pénz és véráldozatnak, melyet hozott a kelet visszafoglalására. S ez lön Velence veszte. Mert ettől fogva a kereskedelem más utirányt keresett kelet felé. S talált is. Vasco di Gama Afrika körülhajózásával érte el a mesés keletet, Kolumbusz Kristóf pedig, a föld alakjának gömbölyűségében bizva, nyugot felé indult el Indiába. S közben fölfödözte Amerikát.

Velence világhuralmának vége szakadt. Csak művészetének nagysága pompázott még, amikor a művészeteket felújították — renaissance — azok a művészek, kik az ozmánok által elfoglalt keletről nyugot felé húzódtak.

Velence a középkorban Magyarország ellen is számos hadjáratot viselt. Főleg a dalmát városok birtoklása miatt. Velencére életkérdés volt a dalmát partvidék s Zára bírása, mert egyrészt kereskedelmét ez irányban is tartotta fenn, másrészt a neki építési célokra annyira szükséges fa-anyagot erről a vidékről kapta. De innen kapta azt a bátor hajós népet is, mellyel tengeri hadjáratait megvívta.

A török világban lassankint lehanyatlott, a keleti kereskedelem kezéből egészen kiesett s megkezdődött a multak dicsőségéből való tengődés, melynek periodusa ma sincs befejezve. Velencében ma is minden ember az idegenek kenyerét eszi. Vagy koldul, vagy kalauzol, vagy szállásra fogadja az idegent, vagy kereskedik vele, — de minden jövedelmét az idegenek adják.

Az utolsó doge Ludovico Manin volt (1797). A franciák elfoglalták a várost s felváltva birták Ausztriával. 1849-ben ismét Ausztráé, 1866-tól pedig az egységessé lett Olaszországhoz csatlakozott.

Velence fénykorában a köztársaságnak volt egy szimbolikus ünnepe, mely hatalmának, dicsőségének

szinte tükre volt: a köztársaság eljegyzése az Adriával.

Mária mennybemenetele napján a doge fényes kísérettel, hermelinnel diszitett biborpalástjába öltözve, a rendkívül gazdagon diszitett 160 evezős hajóra (Bucintoro) szállott, az idegen államok képviselői, a papság, a hivatalnoki kar, s a nobilektől kísérve utra kelt, hogy az eljegyzés ünnepélyét megtartsa. Harsonák hangja, harangzugás s a nép ezreinek ujjongása közt indult el a fényes menet s a Lidó előtt megállott. Itt a doge ünnepi szertartások között gyűrűt dobott a tengerbe a következő velős beszéd kíséretében: »Desponsamus te mare in signum veri perpetuique dominii« (mi eljegyzünk téged tenger, valóságos és örök uralmunk jeléül). S a menet amint halad jött vissza a Márk-térre s a doget visszakisérték palotájába. A fényes látványosság 998-tól volt szokásban; ma már egészen az emlékezeté.

*

Velence két nagyobb (Rialto s Guidecca) és 118 kisebb szigeten épült. A két fő szigetet az S alakú Canal Grande választja el. A csatornák száma 160, a hidak s átjáróké vagy 400. A házak vörös fenyő és tölgyfacölöpökre vannak építve, melyeket az átelleni horvát s dalmát partokrót hozlak. Földben lévő hosszúságuk 3—9 méter. A cölöpök a sós vízben kőkeményiségüvé válnak, s az épület sziklaszilárd alapot nyer. Építészete a művészetnek ma el sem érhető s csak bámulat tárgyát képező magaslatáig emelkedett. De nemcsak az építészet, hanem az ezzel rokon művészetek: szobrászat, mozaik kirakás stb. is. Olajfestészete külön iskolát teremtett s renaissance mesterei a színezés és dekorálás meg a rajzolás terén páratlanok.

A mozaik festészet Bellini idejében (XVI. század) emelkedett legmagasabb fokra.

Festői közül Murano, Giovanni (XV. század közepe) majd: Palma Vecchio, Tizian, Tintoretto, Paolo

Veronese (XVI. század) neveit a legnagyobb mesterek között emlegetik, ma is műveiknek csodájára járnak.

A városnak minden palotája egy-egy művészi alkotás s minden temploma egy-egy muzeum.

S mennyire megváltozott minden. Az alkotások állanak, de az alkotók szelleme eltűnt. Sivár, köznapis lelkek bolyonganak a fény és pompa között. Méltán gyászolhatnak a feketére festett gondolák s méltán hordhatják Velence lányai s asszonyai a derékon jóval alul érő fekete kendőt. Mert a város régi dicsősége s hatalma visszahozhatlanul elveszett.

Mikor Jászai Mari szekerét toltuk.

Fényes, az ezeregyéjszaka leghájosabb meséibe illő történetet akarok elmondani. Egy művész esemény történetét s lefolyását, melyet mi szegedi ujságírók is átéltünk, lelkünk teljes élvezetével. S mikor az ujságírók is élveznek, felülemelkednek az esemény száraz regisztrálásánál, akkor már igazán nem mindennapi eseménynek kell annak lenni.

Jászai Marinak, a magyar nemzeti színészet ennek a kimagasló alakjának, már régi vágya volt az antik tragédiákat úgy eljátszani, amint azt ezer évekkel ezelőtt eljátszották, nappal, kint az Isten szabad ege alatt. Tervét, vágyát többekkel közölte, de a kivételre nem volt mód, nem jött alkalom. Tíz évig hordta lelkében a nagy tragika a vágyat, ápolta az ideát s egy nagyváradi vendégszereplése alkalmával elpanaszolta az ujságíróknak, hogy szép tervét nem tudja megvalósítani.

A nagyváradi ujságírók olyan kemény dióból vannak, hogy nemcsak irtanak, de csinálnak is szenzációkat, még pedig a javából. Elhatározták, hogy Jászai Mari klasszikus tervét megvalósítják, még pedig Nagyváradon. A vidéki hírlapírók országos szövetségének támogatását kérték ki az országra szóló művészi esemény megvalósításához s a szövetség a nemes szívből fakadó ideát igazán magasztosnak találta: nyomban megadta egész erkölcsi támogatását. Az első sikeres lépés után Nagyvárad egyik legagilisabb ujságírója, Fehér Dezső azonnal felutazott Budapestre s Jászai Marinak azon ajánlatot tette, hogy a nagyváradiak felépítik a görög stylü színpadot, csak biztosítsa fellépését. A tragika feleletül össze-vissza csó-

koltá Fehér Dezsőt. S Fehér Dezső ezt a választ megértette. Aminthogy meg is érthette. Ki is választotta Jászai Mari Szofoklesz Elektráját.

Fehér Dezső otthon Balla Kálmánnal elkészítette a görög stylü szinpad tervezetét, ifj. Rimanóczy Kálmán kiváló érzékű műépítésszel valamint Peller szobrásszal a Rhédey-kertben meg is építtette.

Az előadás 1897. augusztus 15-ikére, egy vasárnap délutánjára volt kitűzve. A főváros és vidék elsőrendű írói és művészei rendkívül érdeklődtek a szeniális vállalkozás iránt s a vonatok egész nap csak úgy öntöttek a ritka műélvezetre vágyakozó vendégeket. Hogyne, élvezni olyan előadást, egészen hasonló keretben, időben, körülmények között, mint a görögök 2000 évvel ezelőtt élveztek. S még hozzá Jászai Maritól!

A Rhédey-kertnek van egy nagy tisztása — vagy másfél holdnyi terület, — melyet szabályos négyszögben százados fák vesznek körül.

A magas, lejtős szinpad a tér nyugoti oldalán, remekül volt megépítve. Az előtérben négy hatalmas korintusi oszlop emelkedett, emeletnyi magasságban, mögöttük ugyanannyi tört oszlop, középen az Elektra ház (Leszkay András akkori nagyváradi színigazgató szivességéből) előtte lépcsőzet s az előtérben két szobor: Apolló és Szofoklesz. A szinpad hátsó részén szinfallak, görög izlésben, amelyek az anfiteatrum falait pótolják. A falakon, görög szokás szerint, kandelláberek, bennök az áldozatra szánt adományokkal.

Délután négy óra. A hatalmas szinpad mögött hanyatlóban van a perzselő augusztusi nap, s vakító sugaraival aranyfényt önt a korinthusi oszlopokra s Elektra házra. Valóban isteni látvány! Olyan élvezet, minőben életünkben csak egyszer van részünk.

Szemben a szinpaddal a nagy méretű nézőtér, amfiteatriálisan berendezve. Egészen úgy, mint 2000 év előtt lehetett.

A közönség seregestől tódul az isteni színjáték térére s lassankint elfoglalja helyét. Egy színház szolgál,

korhű jelmezben meanderosz szalagokkal diszitett koturnusban, felgyújtja az áldozati kandellábereket, melyek összejátszanak a napfény elhaló sugaraival. Fölhangzik a színi fal mögött a harsona, jelzi az előadás kezdetét. Mindenki visszafojtott lélegzettel várja a jeleneteket.

Belépnek a színpadra Mihályffy Károly (Oresztész) és Kesztlér József (a nevelő). Kezdődik az előadás. Alig csillapul az első izgalom s lép helyébe a megszokottság érzete, Jászai Mari terem a színpadon. Mint zugó tengerár csap össze nyolcezer kéz s olyan tapsvihart rögtönöz, hogy a százados fák megdöbbenve rezzentik meg leveleiket. A nagy magyar tragika ércnél erősebb s ezüsthöz csengőbb hangja másfél hold területet és négyezer-szivet diadalmasan jár be.

S az ováció, a lelkesedés, az öröm érzete a páratlan műélvezet fölött percről percre ismétlődik, fokozódik. Ha ugyan itt fokozatról lehet beszélni.

Vége az előadásnak. A közönség, 4000 ember, feláll helyéről s mint egyetlen test, egyetlen lélek tombol, viharzik s újra meg újra a színre hívja Jászai Marit, aki művészetének igazán a legmagasabb fokán játszott. A nagy tragika, aki — hogy így fejezzem ki magamat — viharezett a közönség tapsaival szemben, meghatottságában sir . . . Elérzékenyülve hajlong a népitélet előtt s lelke gyönyörben uszik. Kihívjuk egyszer-kétszer, tizszer-százszor . . . s nem akarunk eltávozni a nézőtérről. Kalapok és kendők lobognak s a hatás ereje semmiképpen sem akar csökkenni. Hogyne, mikor még mindig mint egy gyermek úgy sirunk a hamvveder nagy, erős, megrázó jelenete fölött.

A nagy tragika végül szót kért. S egyszerre néma csend lőn. A percek előtt tomboló vihar szemének egy pillantására elült.

Ezeket mondá: »Legyen e nap Nagyvárad örök dicsősége, mely helyet adott az antik művészet hamisítatlan megnyilatkozásának. Jelentse e nap Nagy-

várad életében egy nagy, művészi eseménynek kezdetét. Legyen Nagyvárad a magyar Bayruth.«

S a hatalmas tapsvihár, kendő és kalaplobogtató megisméltódott. Jászai Mari visszavonult. De a közönség nem. Érezte mindenki, hogy Jászai Mari-nak többel tartozik, mint convencióssal. Egy meg nem adott jelre — a szívek beszéltek jeladás helyett, — körülfogtuk kocsiját, melyben a kissé távolabb eső városba akart behajtatni, hogy fáradalmait kipihenje. Körülfogtuk a kocsit s kifogtuk a prűszkölő paripákat, hogy Thespis kordélyát, Jászai Mari szekerét, betoljuk, behúzzuk — már kiki a maga módja szerint, — a városba.

Kivasalt inggel, fehér nyakkendőben, feszes Ferenc József kabátban, keztyűben, cselekedtük meg, határtalan lelkesedésünkben, ezt a műveletet. Boldog volt, akinek egy parányi kocsirész jutott. Aki kocsit nem foghatott, fogta — toltta vagy húzta, — azt, aki kocsit fogott. S közben szakadatlanul tombolt az éljenzaj. Művelt uriember, egyszerű polgárok és munkásokkal, a szent demokrácia — legmagasabb művészet — ihlettségétől vezérelve egyformán toltta, húzta a kordélyt. De még a vörös parolis császári bakák is mellénk csatlakoztak s nagy buzgalommal segítettek — lelkesedni.

Az uton, hol félméteres porban, hol — úgy látszik néhol locsolni akarták a kocsijárót — bokáig érő sárban vittük a diadalszekeret s egészen elfeledtünk arról, hogy mi ma estére még ünnepi bankettre is hivatalosak vagyunk s ott — gard de robe hiányában — így kell megjelennünk.

Amint a városba értünk, az egész ünneplő közönség hozzánk csatlakozott s diadalmámorunkból, lelkesedésünkben kivette a maga részét. Mire Jászai Mari lakása elé értünk, akkorra már több ezren voltunk, úgy hogy a római imperatorok diadalmenetét juttatta eszembe ez a délután.

A világhírű tragika alig tudott leszállani kocsijáról, hogy lakására térjen. A lelkesedő tömeg látni

akarta őt, érinteni akarta ruhájának szegélyét — ez is boldogság volt neki.

Egy könnycsepp rezdült meg szempilláin s kezével bucsut és csókot hintve az érette annyira rajongó közönség felé, lakásába tért.

S az ünnep után következett a hétköznap. A szokatlan munkával átizzadtunk, egy viz volt rajtunk minden ruhadarab. Felső ruháink meg poros, piszkos, cipőnk sáros, macatos. Egy gyalogoltunk vissza — Ujvári Péter, Liptai Károly, Oszti Andor s én: a szegedi ujságírók — a Rimanóczy szállodába, hogy haditanácsot ülünk a teendők fölött.

Mindenkinek meg volt a maga terve, de ruhát, olyat, amelyben a banketten megjelenhettünk volna, senki sem tudott teremteni.

Végül abban állapotunk meg, hogy átalakulunk mosónőkké. Kiki vette a maga fehéreneműjét, kicsavarta belőle a lelkesedés vizét s egyenkint minden darabot kiraktunk a szálloda ablakába, hol a nap melege segített rajtunk. Addig pedig az ágyban huzztuk meg magunkat. Este felé következett a mángolás művészete. Kimángoltuk egymás fehéreneműjét úgy, hogy a legelső bécsi mosónő se talált volna rajta kifogásolni valót.

S mint kifogástalan gavallérok jelentünk meg este a Rhédey kertben, a polgári lövőházban rendezett lukullusi banketten.

Az egész társaság együtt volt már. Ott voltak a nap hősei, az Elektra szereplői: első sorban Jászai Mari, azután P. Adorján Berta, Lubrincz Juliska, P. Szép Olga, Mihályffy Károly, Kesztlér József s Balla Kálmán, azonkívül a fővárosi író, ujságíró és művészvilág Ábrányi Emil vezetése mellett s a vidéki ujságírók törskara. A váradi kollegák testületileg: Fehér Dezső s Halász Lajos, a főrendezők zászlaja alatt.

A vacsora is kitűnő volt, a bor nemkülönben, de legelvezetesebbek voltak a felköszöntők, melyek közül, kivált Ábrányi Emilé, Költői szárnyalással ma-

gasan röpködő beszédben emlékezett meg az országra-
szóló műélvezet mindenképpen első hősnőjéről, Já-
szai Mariról, aki ugyis mint az idea kigondolója, ugyis
mint annak megvalósítója s kiemelkedő szereplője
ujabb babérral gazdagította fényes sikereit s a magyar
művészet történetében fényes lapot irt meg a mai
nappal.

S ünnepeltük a magyar színművészet tragikáját
ugy, amint csak ujságírók tudnak ünnepelni, ha vala-
kit megszeretnek. Ezzel pedig sokkal több van
mondva, mint amennyit az olvasók képzelnek.

Egyetmás a lőcsei fehér asszonyról.

Lőcse egész régi kinézésű város, mint a felvidéki városok egyáltalán. Külső formáiban most kezdi levetni a középkort. Mintha nehezebbre esnék megválni azoktól az időktől, amikor első rangú város volt iparban, kereskedelemben s történelemben.

A város erős fallal volt körülvéve, melynek egy része ma is épségben van s a fal körül sétány húzódik végig. Még régi kapuja is megvan, a Probstner kert felől.

Főterén a házak nagyjából ódonszerűek: formára is, stylusra is. Nagyon érdekesek a kereskedő házak. Alul, az utca felé ma is állnak még a boltíves, szűk kirakodó csarnokok. Az udvarban meg a gabona és áruraktárak. Ugymint ezelőtt, majd félszáz évvel állottak.

Városháza a főter kellő közepén. Egyik oldalán a szent Jakab templom, másik oldalán a felsőbb leányiskola és honvédelemmel övezve. Kár, hogy ezt a remek középkori épületet körülvették más épületekkel. Földszintjén karcsu oszlopok által tartott mély hajlású boltívek alatt a kereskedők s idegenek tanácsoltak. Itt voltak a lacikonyhák. Emeletein pedig hivatali helyiségek voltak. Oldalán keskeny lépcsőzet vezet föl, ahol az előcsarnokban ma is ott van a vendég-kemence, hol az idegen jövevények maguknak ebédet meg vacsorát főztek.

Az előcsarnokból a tanácssterembe lépünk, mely mintha éppen úgy maradt volna, ahogyan több száz év előtt állott. A falon köröskörül fenyőfa védők. A sarokban egy nagy fenyőfa tanácskozó asztal, körülötte padok; az asztal fölött egy olajfestményen a tanács-

béliek egyik gyűlése van megörökítve. Közepén a híres Fabricius bíró. Bár szász származásu emberek, de valamennyin magyar ruha van, még pedig az az érdekes, hogy minden tanácsbélien más-más szabásu. Az akkori kor divatja szerint. Megelevenedik e képbén a nagy multu s történelemben nevezetes szerepet játszott város községi élete. A bíró beszél, fejteget valamit s a tanácsbéliek nagy figyelemmel hallgatják, de minden arcon más-más a kifejezés; kire minő benyomást gyakorol Fabricius bíró uram előadása.

Egy szomszéd teremben Lőcse város igen érdekes és értékes muzeuma van, a mult és régmult idők becses emlékeivel. Legnagyobb figyelmet keltette előttünk a híres lőcsei kalendárium az 1626. évből. Miniatúr kis könyvecske, az akkori kor egyik legérdekesebb s legelterjedtebb olvasmánya. E könyv volt akkor a hírlap, a történelem, az egészségügyi kalauz, háztartási tanácsadó, gazdasági kis tükör, egyszóval valóságos encyclopaedia. Szent áhitattal forgatjuk a megsárgult, durva lapokat s betűzgetjük a fakó betűket. A muzeum meglehetősen rendezetlen; leltára sincs, a tárgyak is minden rakosgatás nélkül, szanaszét, porban hevernek. Éppen mostanában történt meg, hogy egy ismert műhistorikusunk a város egyik legrégebbi okmányát kivette irodalmi használatra s elvesztette. A város bepörölte a tudóst s a bíróság, szakértők meghallgatása után, tetemes összegben állapította meg a város különben pótolhatatlan kárát.

A városház külső falán, az ablakok között a Bölcsesség, Mértékletesség, Türelem, Erő és Igazság vannak női alakban jelképezve.

A városháza a XIV. században épült, de igen szépen van renoválva.

Áthaladunk a szomszédos szent Jakab templomba, mely gazdag műkincseivel köti le figyelmünket. Különösen becses a főoltáron az u. n. »szárnyas oltár,« mely a középkori festő s faragó művészet remeke.

Majd a minorita barátok ódon, bomladozó templomát nézzük meg, hol igen vendégszeretőleg fogadnak bennünket s megmutogatják a templom becses, régi műkincseit.

A barátok zárdája mögött kis kapun a várfal külső oldalához jutunk, körül járjuk a sétányt s elérünk a Probstner-kertig, Lócse egyik legnevezetesebb helyére.

A Probstner kert s a kert előtti földszintes lak a várfalra néz. Átjutunk az udvarra s dombos, hullámos kertbe érünk, mely fenyőfakkal van megrakva. A terpentín illat átjárja tudónket s a balsamos levegő jótékony hatása alatt visszapillantunk a város történeti multjába. A kert főútjának jobb oldalán előttünk állt a híres »Ketterhauschen« (helyesebben Gatterhauschen), magyarul »Szégyenketrec«. Megelevenedik előttünk a legnagyobb magyar író, Jókai Mór páratlanul szép regénye, a »Lócsei fehérasszony« s annak remek fantáziával megírt részletei, a regény alakjai, azoknak hazafias tettei, bünei, szenvedései mind mind előttünk.

A Ketterhauschen embermagasságnál jóval magasabb vasrács-alkotmány, remeke a középkori kovácsolt vas művészetnek. Nem kerek, inkább hatszegletes alapja van; rácsai vastagok, erősek s oly széles közei vannak, hogy ember se ki, se be nem férközhet. A rácsok fent födeles tornyocskában végződnek. Oldalán liliomvirágok kivert vashól (alighanem az Anjou-jelvények), erős ajtaja pedig lángoló szívet ábrázoló pléh-lemez. Jelenleg a széles rácsok közé erős drótháló van befonva s hófehér galamb-párok szerelmeskednek benne.

A középkorban a szégyenketrec a város piacterén állott, a mai lutheránus templom helyén s az volt rendeltetése, hogy az erkölcs utjáról letévedt nőket belé zárták a polgárság csufjára. Kegyetlenebb büntetést alig lehet ennél elképzelni. A bűnöst mindenki kicsufolhatta, megpiszkálhatta s kálváriai szenvedés volt az, amit a bezárt nő elviselni kénytelen volt.

Jókai ezt a szégyenketrecet összeköttetésbe hozza a város elárultatásának, a »Lócsei fehér asszony«-nak történetével.

Átsietünk a kertből a házzal szemben álló várfalhoz, melyen ajtó nagyságu nyílás van törve s fa-ajtóval elzárva. A fa-ajtó felső betétjén, sima fenyő falapon remek szép olajfestmény kandikál ki, pompás zöld lombkerettel körülvéve: a lócsei fehér-asszony arczképe. Gyönyörű szép női fej; habfehér pongyola ruhában, jobb kezével kulcsot illeszt a fába furt kulcslyukba, balkezevel pedig a távolba hivogatólag integet a nő. A festmény bár több mint száz éves, tiszta színét szépen megőrizte s a nő bájos arcvonásai, égszínkék szemeknek mély tüze, — ma is csodálatos hatással hatnak a nézőre.

De a «lócsei fehér asszony»-nak nem ez az egyetlen képe. Bent a városban a török ház folyosójának végén is ott van ennek a csodálatosan szép asszonynak olajjal festett arczképe, szintén fehér pongyolában, amint nyitott ablakon át kitekint a messzé távolba s balkezevel valakit hivogat. A mézszárosok tornyában megisméltődik e kép. Valamennyi a kurucvilág hágyatéka.

Ezekkel a képekkel szorosan összefügg annak a két ódonszerű háznak története, melyek a főtéren, a városházával szemben állanak. Az egyik a Thurzó-ház, melyben állítólag a «lócsei fehér asszony» lakott, a másik pedig a mellette lévő, későbbi Pfannschmied (Zsedényi-ház), mely Andrassy István kuruc generális szállása volt.

A «lócsei fehér asszony» neve Garamszegi Ghéczy Julianna; Korponai János kuruc kapitány felesége volt.

A mese szerint, melyet Jókai az ő páratlan fantáziájával oly szépen kibővített, — Korponainé elárulta a németeknek a várat, akik azután a Probstner-kert felőli titkos alaguton bejöttek a várba, a kuruc őrséget lefegyverezték s a polgárságot császárhüségre kényszerítették.

Ugy mesélik, — aminthogyan Jókai is megírja — hogy Korponainé szövetekezett volna a hazaárulásra Fabricius bíró leányával. Ugyanis a titkos alagut bejáratát a Fabricius-család tagjain kívül senki nem ismerte. Fabricius Juliannát is csak azért avatta be apja, Lőcse híres bírója, mivel a leány a család utolsó hajtása volt. Korponainé kiszabadította volna a bíró leányát a Ketterhauschenből, hova éjjeli koborlásáért zárták s a leányt a Thurzó-házból kivezető titkos ajtón át kiszöktette az alaguton keresztül a császáriakhoz, kik azután ezen át bejöttek Korponainé házába, lefegyverezték a szomszéd ház generálisát — Andrassy Istvánt — s Lőcse ellentállásának vége volt.

Miért árulta volna el hazáját s városát a lőcsei fehér asszony? Állítólag azért, mivel egyetlen gyermekének, Korponai Gábornak a császáriak bárói rangot ígértek ezért a sztropkói dominiummal együtt s e mellett Andrassy István visszakapja konfiskált birtokát. Andrassy Istvánné — Serédy Zsófia — behalt ebbe a nagy lelki küzdelembe s a krasznahorkai családí sirhelyen az egyik keze ma is felemelve áll, férjét hivogatja a bűnös asszonytól, Korponainétól, — megtudva, hogy férjének Korponainé a szeretője.

Korponainé azután tettét megbánva, azazhogy az adott ígéret beváltásának teljesítését nem remélve, visszapártolt a kurucokhoz. Felségáruló lőn s midőn Bécsből hazafelé menekült, utközben elfogták, börtönbe vetették s Győrött lefejezték. A kurucok a megtért bűnöst, mint a nemzeti ügy martirját siratták meg.

Az emlékek, melyek ennek az asszonynak a történetéhez tapadtak, ma is állanak. A Thurzó-ház, középkori homlokdiszeivel, ma is egészen elüt Lőcse többi házától. A Probstner-kertre nyiló alagut szintén elég jó karban van, azonban nem annyira titkos kijáró volt, mint inkább vízvezető, a megszorult város lakosságá részére. Nem is a Probstner-kertre nyílt eredetileg, hanem egy hegyi forráshoz vezetett. Persze a Probstner-kerten keresztül.

Eddig a mese. De annyi képtelenség van beleszőve, hogy alig lehet belőle kihámozni a valót, az igazságot.

A száraz história elmondja Lőcse elestét, de el- esett abban az időben minden felvidéki kuruc-párti város. Nem árulás miatt, hanem mivel a magyarság belefáradt a nemzeti küzdelembe. Nincs semmi pozitív adat arra nézve, hogy Korponainé elárulta volna hazáját, nemzetét. Arra sincs semmi bizonyíték, hogy a császáriak gyermekének a sztrópkói uradalmat ígérték volna a bárósággal.

Egy bizonyos. Hogy azok a festett női képek — a lőcsei fehér asszony képei — remek szép nőt ábrázolnak. Ha csak oly szép is volt a valóságban — pedig ezt a képek után föl kell tételeznünk — akkor észbontásra igen alkalmas lehetett. De női szépség még nem vált hazaárulóvá, hanem inkább megfordítva: női szépség már hazaárulóvá tett legkeményebb katonát is. Széchy Mária története is szerelmi história, telve romantikával, de semmiesetre sem hazaárulás.

A lőcseiek maguk se hiszik komolyan a hazaárulási történetet s minden elfogulatlan magyar ész képtelenségnek tartja ezt. Magyar hősnőt ismerünk sokat, de árulót egyetlen egyet sem. A magyar nő szívének vágyaért, lelkének vonzalmáért sokra képes, de hazaárulásra nem. Erre nézve egyetlen egy példát sem mutathat fel ezeréves történelmünk.

A Fabricius bíró leányáról költött hazaárulás is csak mese lehet. Ez a leány nem oly légkörben nőtt fel, hogy ily nagy bünbe eshetett volna. Hisz Lőcse akkori polgársága, a legutolsótól fel egészen a Thurzókig, — mindannyian iparral, kereskedéssel foglalkoztak s ez a mesterség nem igen alkalmas szívbéli érzések, hazaellenes gondolatok fogamzására. Már pedig, ha Korponainé szavaira hajlott a Fabricius leány s fölfödözte a család féltve őrzött titkát: az alagutnak a Thurzó házban levő bejáratát, akkor éppen olyan hazaárulónak kell mondanunk, mint Kor-

ponainét, sőt nagyobbnak: mert ő adta a kulcsot a hazaárulás nyitjához.

Lőcse a középkorban kiváló ipari s kereskedő város volt, mint mondám. A szorgalmas szepesi szászok gyűlőhelye s legforgalmasabb városa. Róbert Károlytól 1321-ben árumegállító jogot kapott s vásárainak messze földön híve volt.

A kereskedés mellett nagyban üzték a műipart is. Különösen arany- s ezüst ötvöseinek párját nem leljük. A szepesi egyházak telve vannak a híres lőcsei ötvösök szebbnél-szebb kézimunkáival. Különösen egyházi kegyeletestárgyakat készítettek: oltárok, szószékek, kelyhek, keresztek.

Bányászatának híre az ország határán messze túl terjedt. A Thurzók itt szövetkeztek a Fuggerekkel s bányáik a XVI. század elején, az egykoru feljegyzések szerint évi félmillió forint jövedelmet hoztak, az akkori értékelés szerint. Ami a mai értékben jóval több.

Ily környezet nem nevelhet hazaárulókat.

Jókainak, előzetes tanulmányozás után (a nagy író még a titkos alagutnak is megjárta egy részét) megírott regénye tehát regény s messze áll a valóságtól. Pedig mikor elolvassuk s letesszük, hajlandók vagyunk követni fantáziáját s elítélni a szegény asszonyt. A regény elviszi az embert a képzeleti világba s nehezen tudjuk elhinni, hogy amit olvastunk, az csak mese, nem valóság.

Különösen akkor hisszük el, ha oly szépen van az megírva, mint ahogyan Jókai megírta, az ő ragyogó tollával.

Maradjon tehát csak mese — mert az is — a lőcsei fehér asszony, a szép Korponainé története. Lőcsei fehér asszonyok nincsenek Magyarországon.

Szegedi asszonyok.

Kálmán király megmondotta, hogy a boszorkányokról, amelyek nincsenek, azokról nem kell beszélni. Nem tudom, Kálmán király hány éves lehetett, amikor ezt a történeti nevezetességű s azóta sokféleképpen kommentált rendeletét kiadta, amelyért felvilágosodását a történetirók szörnyen megdicsérték. Bizonyos, hogy már tul volt a katonasoron.

Azután egy pár száz esztendő telt el s a szegedi magistrátus kimondotta, hogy igenis vannak boszorkányok, még pedig éppen Szegeden. Sőt kisütötte az érdemes hatóság, hogy azoknak élő fejük van: Rózsa Dániel uram, azonkívül a boszorkány-kompanya tagjai is mind hus és vérből valók. Még pedig csupa összetöpörödött, öreg anyókák, akik megrontják a tehén tejét, elveszik a földtől a harmatot meg az esőt, megbabonázzák az ujszülöttet s jó pénzért elárulják más gonosz lelkűeknek is dromó nagy titkát: hogy kell állatban, emberben, akárcsak egy szempillantással is kárt tenni.

Össze is fogdostatta a hatóság ezeket a szerencsétleneket, akik azután a maguk korlátolt észjárásával a magistrátus malmára hajtották a vizet: bevallották, hogy ők csakugyan boszorkánykodtak, sőt nyirfaseprűn meg piszkafán lovagolva eljárógattak a boszorkánybirodalom gellérthegyi nagy gyűléseire is.

Meg is lakoltak érte. A boszorkányszigeten máglyára rakták szegényeket s ott égett el testük mellett tudatlanságban sinyló lelkük is.

A poraikat azután a szél szanaszét hordta, amiből megszületett a mult század felvilágosodása, mely kimondotta, hogy mégis csak nincsenek boszorkányok, még Szegeden se.

Azután megint fordult egyet az idő kereke. Megszületett felsővároson a híres nótafa: Dankó Pista. Éppen olyan vertfalból meg vályogból összetákolt szük ablaku, bogárhátú vityillóban, mint a minőkben hajdan a boszorkányok laktak. S azt kezdte énekelni, hogy igenis van Szegeden boszorkány, még pedig akárhány. Már pedig amit a nóta mond, annak igaznak kell lenni . . .

Két remek pendent festményt láttam egyszer egy muzeumban. Az egyik az angyalt, a másik az ördögöt ábrázolta. Az angyal egy gyönyörű szép, lenhaju, buza- virág-kék szemű leányka volt, rózsapiros arcán az ártatlanság minden kinyomatával; mellette az ördögöt egy bogárfekete hajju, tüzes sötét szemű asszony ábrázolta. Eltűnődtem a két kép előtt s igazat adtam a festőnek.

A boszorkányokat is nem az öregasszonyok, hanem inkább a fiatalok között kell keresni (bár én mindig azt mondom, hogy öreg asszony nincs is.)

S ezek a szép boszorkányok itt járnak közöttünk szabadon, meg is babonáznak tekintetökkel, meg is vernek szemök tűzével s még se esik semmi bántódásuk, annyira nem, hogy — elveszük őket feleségül.

Valaki azt kérdehetné tőlem, miért nem a leányokról írom mindezeket. Nagyon egyszerű rá a felelet. Mert a leányokból ugyanis asszonyok lesznek.

*

Ennek a fejezetnek a címét úgy akartam írni, hogy »Szegedi uri asszonyok«, de nem mertem. Félttem, hogy rossz néven veszik tőlem. Mert a szegedi asszonyok demokratábbak a legdemokratább demokratánál is. Mintha csak tőlük tanulta volna a francia a »madame,« meg az olasz a »signora« megszólítást. A legegyszerűbbet s legszebbet.

De nemcsak demokratáságukról, hanem arról is híresek, hogy keveset beszélnek róluk. Már pedig azok a legjobb asszonyok, akikről legkevesebb szó esik. A betű a szónak ikertestvére lévén, nehogy

valaki az én cikkelyem után azt tartsa, hogy jó hírből vesztettek.

A szegedi asszonyok első sorban szépek. Szépek a szó legszorosabb értelmében. A modern filozófusok nem a szépséget tartják ugyan a női tökéletesség első osztályu alkotó elemének, de hát a gyakorlatban azt hiszem ők is másként vélekednek. Nem tudom, hogy az alföldi levegő, vagy a Tisza vize teszi-e ezt, avagy — s ez a legvalószínűbb — azért oly szépek, mert anyáik is szépek voltak.

Mikor 1903. március 12-én egy szegedi asszonyi küldöttséggel fent jártam Budavárában jó öreg királyunknál, a kihallgatás alkalmával ő felsége, — miatt Lázár György dr. képviselőnk s szónokunk beszédét mondta, — bizony négyszer, ötször, vagy nem tudom hányszor tekintett végig a sorban álló szép küldöttségen. S nem lehetetlen, hogy a szegedi asszonyok szépségétől nyert benyomás alatt írta fel instanciánkra nagy kézjegyét s teljesítette is azóta a szegedi asszonyok kérelmét.

Ezt a királyi tekintetet — mert hiába beszélnek: jó királyunk ma is daliás, egyenes, feszes tartásu szép ember, — a küldöttség egyik bájos tagja így örököltette meg: »én is felfogtam a jó öreg királynak egy szempillantását.« Hát lehet-e ennél szebben meghálálni egy férfinak a női szépség fölött kifejezett gyönyörét. Ilyen finom distingvációra csak szegedi asszony képes.

A rekonstrukció idejében — amikor annyi idegen, ugynevezett »jött-ment« ember fordult meg köztünk, — tömeges házasság-kötések voltak Szegeden. Ugy magyarázták ezt, s igen helyesen, — hogy az idegenek a szegedi szépek bájaitól valóságos szerelmi-járványba estek. Talán ez volt az egyetlen járvány, mely fölött senki sem esett kétségbe.

Ha szép tavaszi nap, verőfényes délelőttjén végigsétálok a Széchenyi-terén, vagy ünnepi délutánon az Erzsébet-ligetben, a lelkem nagyobb gyönyörben uszik, mint a velencei Academia di Belle Arti pom-

pás festményei és szobrai között. Mert a szép nőnél szebbet nem képzelek. S szépségöket nem pompázó öltözködésök emeli, de inkább nemes és izléses egyszerűségök, mely az antik görög szépséggel állítja őket egy sorba.

Mikor Petőfi megírta, hogy

Hirös város az Alföldön Kecskemét,
Aki legény onnan hozzon menyecskét . . .

hát nem gondolt Szegedre. De nem is gondolhatott, mert Szegeden soha se fordult meg. Ha csak egyszer itt járt volna, ki tudja megszületett volna-e ez a vers? Vagy ha igen, ebben a formában-e?

S ha valakiben az a kétség merül föl, vajjon a jövő nemzedék öröklí-e ezt a szépséget, az ne sajnálja egyszer végig járni a Stefánia-sétánybeli gyermekpromenade-ot. Olyan baba-arcokat talál ott, aminőket a renaissance festők művein is hiába keres.

A jövő férfi-nemzedék tehát nyugodt lehet: nem fog megrövidülni.

*

Mindenben nemes egyszerűség, a szertelenségek s feltűnések lehető kerülése jellemzi a szegedi asszonyokat. Társaságban pl. nem látni azt, amit a felvidéken, vagy tiszai családoknál tapasztaltam, hogy férjök rangja szerint foglalnának helyet, vagy megkövetelnék az ilyen hely-adást. Kiki oda ül, ahol neki jól esik, ahol legkedvesebb barátnője van.

Divat-báb asszony nincs Szegeden egyetlen egy se. Követik a divatot — hisz ki ne követné ezt, — de kerülik tulzásait, kinövéseit. Sőt azt mondhatnám, nyesegetik a divat fattyuhajtásait. Megtartják belőle ami szép, ami nemes, s így valóságos divatot, izléses-divatot csinálnak. Öltözékök, beszédjük, modoruk, hajviseletök mind erre vall.

A szegedi divat-raktárakból azok a cikkek, melyek a szépnél, izlésesnél felül-emelkednek, ugy ke-

rülnek vissza a gyárba, ahogy onnan ideérkeztek. Itt nem találnak gazdára.

Mozdulataikban a női kellem, báj teljesen érvényesül. Legyen akár séta, akár leülés, akár felállás, akár köszöntés, akár pedig a beszéd közben való gestus, — mind szobortökéletességet mutat. E tekintetben a szegedi nőktől sokat tanulhatnának az estetikusok.

Arisztokrata allűrjeik nincsenek. Nem is keresik, nem is utánozzák, nem is szeretik.

Fürdőhelyeken sokszor találkoztam szegedi asszonyokkal. Valósággal tanulmányozzák a nem szegedi nőket, mielőtt velök ismeretséget kötnének. S még azután is, ha megismerkedtek, tartozkodók velök szemben. Hiába: ahány ház, annyi szokás. Minden város asszonyainak meg vannak a magok sajátságai s a szegedi asszonyok a magokét tartják elsőknek. Ezért nem is szívesen vegyülnek el idegen társaságokba s ahol csak ketten-hárman is összekerülnek, maguk alkotnak egy társaságot. Ők lesznek a vonzó központ, melyhez mások csatlakozni óhajtanak.

Szivőknek nemes érzése harmoniában van egyszerű viselkedésökkel. Egy alkalommal Pósa Lajos, mikor a szegedi asszonyok itt megjubilálták, lehozta közénk öreg édes anyját. Micsoda szeretettel vették körül a szegedi asszonyok azt az összetöpörödött, bekötött fejű, egyszerű öreg asszonyt! S hogy elcsevegtek vele mindenről. Még arról a kis faluról is, ahonnan a jó öreg asszony eljött közibök s arról a kis bogárhátú házról is, melyben napjait töltötte. A falu körüli erdőről, mezőről, virágokról, patakról . . . S a jó öreg anyóka majdnem sirt örömében. Hát vannak még lurj asszonyok, akik őt megértik, akik tudnak az ő nyelvén beszélni! Szegeden vannak.

*

A rangkört a szegedi asszonyok nem ismerik. Még az sem tetszik nekik, ha »nagyságos asszony«-nak szólítják őket. Fájdalom, a mi nyelvünk szegény arra,

hogy a régi »nemzetes asszony« helyett valami olyat adjon, ami a mai korban megfelelő s oly egyszerű, oly szép volna, mint amaz volt a régi korban. És hozzá oly magyaros lenne.

Büszkeségök nincs. Hiuság, hivalkodás, alattomoság, ravaszság, fondorkodás, ismeretlenek a szegedi asszonyok előtt. Nem bántanak meg senkit. Különösen ok nélkül nem. De megvárják mástól is, hogy udvarias, figyelmes legyen irányukban. Ha azután valaki megbántja őket, arra módfelett megharagsznak. De akkor se használnak gyöngédtelen eszközöket. Különösen olyat nem, mely nőhöz méltatlan.

Lovagló asszonyt a legnagyobb ritkaság Szegeden látni. Ezt a sportot nem tartják nőiesnek, aminthogy nem is az. Ha egy-egy lovas asszonyt látunk, biztosra vesszük, hogy az nem benszülött. Éppen így nem szeretik a biciklit sem. Tenisz pályáink vannak ugyan, de azokat is idegen családok állították föl, akik Szegedet csak átmeneti állomásnak tekintik.

Az evező sportnak sincsenek nálunk nő-hivei, noha a Tisza erre igen alkalmas volna.

Két sport van, amit szívesen, sőt előszeretettel üznek: nyáron az uszást, télen a korcsolyázást. Mind a kettő a legegészségesebb sportok egyike s testre, lélekre egyaránt üdítő, felfrissítők.

*

Hogy minő jó gazdasszonyok, arról legendák keringenek. De nem is legenda az, hanem valóság. Nem kérkednek jó gazdasszonykodásukkal, nem rendeznek mutatós gazdasszonyi kiállításokat, ahol külső cifraságokkal, sallangokkal kell vagy lehet a belső tartalmatlanságot eltakarni.

Gazdasszonyoskodásuk fő évadja a gyümölcs-érés. Szatymazon, Szeged »külvárosában« nyár idején meg kell nézni a szegedi asszony munkáját. Pirosnál is pirosabb cseresznye, sötét vörös meggy, aranysárga

kajszibarack, majd később ribizke, büszke s földieper garmadák, ezután a szilva, a remek színű és ízű alma- és körte-különlegességek, ősz idején a szőlő legváltozatosabb fajai s vele egy időben az őszi barack és naspolya, meg birsalma . . . mind, mind az ő kezök munkájának gyümölcse. A férfi elültette a fát, az asszony fölnevelte s gyümölcsét ő kezeli. E gyümölcs-érés idejében a befőtt készítés az ő legnagyobb gondjuk. Olyan pompás, olyan izletes az ő befőttjük, hogy Gerbaud leginyencebb vendégei is megirigyelhetnék. Esti pihenőn, vagy vásár- és ünnepnap délután, amikor a szétszórta nyaralók fölkeresik egymást, nem hallottam másról, mint befőtt készítésről beszélni. Téli ozsonnákon ki is tapasztaltam ebbeli ügyességöket.

De nemcsak Szatymazon van ez így. Az újszegedi villák csöndjében, vagy a kamarási kis nyaralókban hasonlóképpen. Sőt a domaszéki szőlőkben is. A szegedi asszony mindenütt ugyanaz.

Azt tartja a példaszó, hogy: jó cseléd, jó gazda. Igaz is. A szegedi asszonyok, hogy cselédjeik jó erkölcsét megőrizték, Mártha együletet alapítottak s »cseléd-otthont« létesítettek. Tehát szeretik a cselédeiket s törődnek velök.

Társaságokban ritkán hallottam a konvenció s cseléd-tárgyalást.

*

A szegedi nő — vállalkozó szellemű. Szeged társadalmi munkájának egy jó részét ők vették vállalkra s olyan körültekintéssel, hogy úgy ne mondjam számításal végezük, hogy a férfiaknak is becsületére válnék.

A hatvanas években Gamperl polgármester szeretett volna a régi vár déli s nyugoti oldalán sétányt létesíteni. De hogyan? Hát egyszerűen megkereste Szeged asszonyait s tanácsot kért tőlök. Az asszonyok egy hónap alatt megadták rá a feleletet. Ősz-

szegyiűjtöttek néhány száz forintot, elküldték Gampernek s azt mondták, vegyen rajta csemetéket, a maradék pénzen meg ássassa le. Aki el nem hiszi, nézze meg a fakó irásokat. Ma is meg vannak. Én magam is olvastam.

Ha ovodákat kellett alapítani, ha nőipariskolát kellett létesíteni, ha háboruban megsebesültek részére betegüditő-állomást kellett felállítani, ha lelecnházra, vagy gyermek-poliklinikára volt szükség, — a szegedi asszonyok mindig ott voltak. Sokszor a semmiből teremtettek. S mindezt nem hiúságból, hanem egyedül magyar, érző szívök nemes sugallatából.

Jótekonyságuk történetének könyve kötetekre rugna. Mikor 1848-ban a sebesült honvédek ápolása erős kötelességévé vált a magyar társadalomnak, Szegedről indult ki a mozgalom egy »országos betegápoló nőegylet« alakítására. Az akkori kormány az országos szervezkedés élére is szegedi asszonyt nevezett ki: Kordáné-Vedres Rozált.

1863-ban és 1864-ben, a nagy aszály idejében egész Csongrád-vármegyét élelmezték hónapokon keresztül, az uralkodó és megyei vezetőség legteljesebb elismerésére. Később — hogy csak az országos fontosságú eseményeket említsem, — a dunai árvizkárosultak, a horvátországi inségesek, majd a Boszniában megsebesültek ápolása, az ott elesettek özvegyeinek s árváinak megsegítése körül szereztek hervadhatatlan érdemeket.

Ahova az örök természet ennyi nemes tulajdont tett le, és tart fenn az idők végtelenjéig, ott a jövőbe vetett hit nem inoghat meg. Szilárdabb az Péter sziklájánál is.

*

A szegedi asszonyok okosságát s szellemességét mi sem bizonyítja jobban, minthogy annyi fővárosi művésznővel állanak levelezésben, mint talán egy város asszonyai sem. Prielle Kornéliának, Blaha Luj-

zának, Pálmay Ilkának, Küry Klárának, Csillag Teréznek, Márkus Emiliának s Fedák Sárinak némely családnál egész levélgyűjteménye van. De arcképükből is egész muzeumok vannak szegedi asszonyoknál. Küry Klárának egyik családnál vagy húsz arcképet láttam, melyek egy kis üvegfedelű kazettában vannak elhelyezve, nehogy egyik-másik darab szárnyra keljen. Mert a közmondás azt tartja: virágot, csókot, s arcképet eltulajdonítani szabad.

Más családnál az ebédlő nagy asztala az operaház művésznőinek s Blahánénak, meg Pálmay Ilkának dedikációs fényképeitől csak úgy roskadozik.

Régebbi időben a levelet s fényképet egyesítették. Egy ismert művészbarát családnál Hollóssy-Lonovics Kornélia, Felekyné-Munkácsy Flóra, Balázsné-Bognár Vilma, Jókainé Laborfalvy Róza, Hegedüsné-Fáncsy Ilka kőmetszetű képe volt az előszobában szépen sorba függesztve, minden kép alján dátumos levél. Egyik kedvesebb, gyöngédebb s szellemesebb mint a másik.

A művésznők világa csak ott érzi magát jól, ahol szellem van.

Nem egy szegedi nő a tollat is igen ügyesen forgatja s hivatásos írónőink száma elég nagy. Ugy a szép-, mint a szakirodalom terén. Egyik-másiknak pláne országosan ismert neve van.

A királyi kegy is több szegedi asszonyt tüntetett ki: Polgárné-Kohen Terézt, Kemény Nándornét, Worsikovszky Károlynét s Wöber Antalnét. De ha minden érdemes szegedi asszonyt ki akarna jó királyunk tüntetni, bizony nem volna elég keresztje.

Felvilágosodottságukra mutat, hogy nem ismerik a felekezeti gyűlölséget. A felekezetek kötelékében álló emberbaráti nőegyesületek legerősebb támasztékukat mindenkor más felekezetbeliektől kapják.

Hazafiságuk minden kétségen fölül áll. A Bach-korszakban, amikor csak lehetett, kikötöttek a német uralom emberével. A kis országgyűlés leghazafiasabb szónokait feliratokkal üdvözölték. Jókai jubileumán

ott voltak testületileg s nevére nagy alapítványt is tettek.

Ahol ennyi jó, nemes tulajdonság van az asszonyokban, mint Szegeden, ott ne féltsük a jövőt. Ne féltsük a jövő nemzedéket, mert ez az ő kezök alatt nevelkedik fel.

TARTALOM.

	Oldal
A nagy Wesselényi és Szeged	3
Rákóczi városából	17
Horvátországi benyomások	27
A magyar nőkről	35
Egy világhírű szegedi mérnökről	45
Tököli városából	55
A szegedi magyar színészet a 60-as években	63
Zárai magyar emlékek	75
Egy darab Olaszország (Velence Pádova) ...	83
Mikor Jászai Mari szekerét toltuk	99
Egyetmás a lőcsei fehér asszonyról	107
Szegedi asszonyok	117

